

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΣΑΛΙΚΙΔΗ ΚΑΙ ΛΟΙΠΩΝ κατά της ΕΛΛΑΔΑΣ

(Αρ. Προσφυγής 73974/14)

ΑΠΟΦΑΣΗ

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

16 Νοεμβρίου 2017

Η παρούσα απόφαση θα καταστεί τελεσίδικη υπό τις προϋποθέσεις που καθορίζονται στο Άρθρο 44 § 2 της Σύμβασης. Μπορεί να υπόκειται σε συντακτική αναθεώρηση.

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Στην υπόθεση Τσαλικίδη και Λοιπών κατά της Ελλάδας,

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Πρώτο Τμήμα),
που συνεδρίασε ως Τμήμα συσταθείσα από τους:

Κριστίνα Παρντάλος (Kristina Pardalos), Πρόεδρο,

Λίνο-Αλέξανδρο Σισιλιάνο,

Άλες Πέζκαλ (Ales Pejchal),

Κρζύςζτοφ Βόζτυτσζεκ (Krzysztof Wojtyczek),

Αρμέν Χαρτυουνγυάν (Armen Harutyunyan),

Τίμ Αικε (Tim Eicke),

Γιόβαν Ιλιέβσκι (Jovan Ilievski), δικαστές,

και Άμπελ Κάμπος (Abel Campos), Γραμματέας Τμήματος,

Αφού συσκέφθηκε σε συμβούλιο τις 17 Οκτωβρίου 2017,

Εκδίδει την ακόλουθη απόφαση, η οποία υιοθετήθηκε κατά την
ημερομηνία αυτή:

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η υπόθεση προέρχεται από μία προσφυγή (υπ' αριθμ. 73974/14)
κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο βάσει του
Άρθρου 34 της Σύμβασης διά την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του
Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών («η Σύμβαση») από τρεις
Έλληνες υπηκόους, τα ονόματα των οποίων εμφανίζονται στον συνημμένο
κατάλογο, στις 19 Νοεμβρίου 2014. Οι προσφεύγοντες εκπροσωπήθηκαν από
τον κ. Σ. Χούρσογλου, δικηγόρος Αθηνών.

2. Η Ελληνική Κυβέρνηση («η Κυβέρνηση») εκπροσωπήθηκε από τους
αντιπροσώπους του φορέα εκπροσώπησής της, την κα. Σ. Χαριτάκη και την κα
Α. Δημητρακοπούλου Νομική Σύμβουλο και Πάρεδρο αντίστοιχα στο Νομικό
Συμβούλιο του Κράτους.

3. Οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν συγκεκριμένα, ότι οι αρχές του
κράτους απέτυχαν να διεξάγουν μία αποτελεσματική έρευνα για τις συνθήκες
που περιβάλλουν τον θάνατο του Κώστα Τσαλικίδη, αδελφού του πρώτου
προσφεύγοντα και γιου των δεύτερου και τρίτου προσφευγόντων.

4. Στις 3 Μαρτίου 2016 οι καταγγελίες αναφορικά με την έλλειψη μιας
αποτελεσματικής έρευνας για τον θάνατο του Τσαλικίδη και η έλλειψη ενός

αποτελεσματικού μέσου αναφορικά με αυτό κοινοποιήθηκαν στην Κυβέρνηση και η υπόλοιπη προσφυγή κηρύχθηκε απαράδεκτη σύμφωνα με τον Κανονισμό 54 § 3 του Κανονισμού του Δικαστηρίου.

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

I. ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ

5. Οι προσφεύγοντες είναι ο αδελφός και οι γονείς του Κώστα Τσαλικίδη, ο οποίος βρέθηκε νεκρός στις 9 Μαρτίου 2005.

A. Ο θάνατος του Κώστα Τσαλικίδη και η αρχική έρευνα που διεξήχθη από τις αρχές τις χώρας

6. Ο Τσαλικίδης, ήταν Υπεύθυνος Σχεδιασμού Δικτύου της εταιρείας V., εταιρείας κινητής τηλεφωνίας. Στις 9 Μαρτίου 2005 βρέθηκε νεκρός στο διαμέρισμά του από την μητέρα του (την δεύτερη προσφεύγουσα). Βρέθηκε απαγχονισμένος με σκοινί που ήταν δεμένο σε σωλήνες πάνω από την πόρτα του μπάνιου και μία καρέκλα να είναι πεσμένη στο πάτωμα σε κοντινή απόσταση. Λίγο αργότερα ο αδελφός του, πρώτο προσφεύγων, έφθασε στο σημείο και χρησιμοποίησε ένα μαχαίρι για να κόψει το σκοινί. Ύστερα τοποθέτησε το σώμα του αδελφού του πάνω στο κρεβάτι και στην κρεβατοκάμαρά του και το φωτογράφησε.

7. Οι προσφεύγοντες τηλεφώνησαν στο Αστυνομικό Τμήμα Κολωνού και ο επικεφαλής αρχιφύλακας, ενεργώντας ως ανακριτικός υπάλληλος, έφθασε στο σημείο για να διεξάγει επί τόπου έλεγχο. Στην αναφορά του δηλώνει ότι δεν υπήρχαν σημάδια παραβίασης σε καμία από τις εισόδους της οικίας και κανένα ίχνος πατήματος ή άλλα σημάδια στο παλκόνι. Παρατήρησε επίσης ότι δεν υπήρχε ακαταστασία στην οικία, ούτε υπήρχαν ύποπτα πακέτα ναρκωτικών ή άλλων ουσιών στο διαμέρισμα ή στους κάδους απορριμμάτων. Δεν διεξήγαγε έρευνα για αποτυπώματα. Καμία φωτογραφία δεν πάρθηκε από τον τόπο θανάτου και καμία εξέταση DNA δεν διεξήχθη στο σκοινί με το οποίο ο Τσαλικίδης είχε κρεμαστεί. Δεν υπήρχε σημείωση αυτοκτονίας.

8. Η σορός μεταφέρθηκε στο νεκροτομείο, όπου διεξήχθη αυτοψία στη

σωρό την επόμενη ημέρα από τον Γ.Ντ. ιατροδικαστή της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας Αθηνών. Στις 20 Απριλίου 2005 συνέταξε έκθεση αυτοψίας στην οποία ανέφερε ότι δεν υπήρχε τραυματισμός στη σωρό και πως υπήρχαν ενδείξεις πνευμονικού οιδήματος. Το σημάδι από το σκοινί ήταν κυκλικό γύρω από την αυχενική μοίρα, *κυκλικά φερόμενη με κόμπο στη δεξιά ινιακή χώρα*. Η τοξικολογική εξέταση έδειξε μικρή ποσότητα αλκοόλ 0,12%. Το υοειδές οστό και ο λάρυγγας φαίνονται φυσιολογικά. Το συμπέρασμα ήταν ότι η αιτία θανάτου ήταν *απαγχονισμός διά βρόγχου*. Ο ιατροδικαστής δεν επιθεώρησε τον τόπο θανάτου και στην έκθεσή του δεν καταγράφηκαν ούτε η θερμοκρασία ούτε το βάρος του σώματος.

9. Στις 9 Φεβρουαρίου 2006, μετά από δημόσια ανακοίνωση αναφορικά με την υπόθεση των υποκλοπών (δείτε §§ 14-17 παρακάτω) και ενώ η έρευνα για τον θάνατο του αδελφού του συνεχιζόταν, ο πρώτος προσφεύγων υπέβαλε ποινική δίωξη στην εισαγγελία ζητώντας να διευρυνθεί το πεδίο της έρευνας. Ζήτησε συγκεκριμένα να εξετάσουν οι αρχές την πιθανή σύνδεση μεταξύ του θανάτου του αδελφού του και της υπόθεσης των υποκλοπών και να ερευνήσουν εγκλήματα που πιθανώς να είχαν διαπραχθεί εναντίον του, όπως ανθρωποκτονία ή εκβιασμός. Ζήτησε επίσης την εκταφή της σορού του αδελφού του προκειμένου να γίνει έρευνα για συγκεκριμένα δηλητήρια και άλλα σημάδια ανθρωποκτονίας και δήλωσε την επιθυμία του να λάβει μέρος στις διαδικασίες ως πολιτική αγωγή.

10. Ελήφθησαν διάφορες μαρτυρικές καταθέσεις από συναδέλφους, φίλους και μέλη της οικογένειας του θανόντος. Στις καταθέσεις της με ημερομηνία 12 και 17 Μαρτίου 2005 και 7 Φεβρουαρίου 2006, η αρραβωνιαστικιά του ανέφερε ότι είχε μιλήσει δύο φορές με εκείνον στο τηλέφωνο την προηγούμενη νύχτα από τον θάνατό του χωρίς να καταλάβει κάτι ιδιαίτερο. Εξέφρασε την άποψη ότι δεν θα μπορούσε να είχε

αυτοκτονήσει, αναφέροντας το γεγονός ότι δύο ημέρες πριν της είχε ζητήσει να κλείσει δωμάτια για εκδρομή που σχεδίαζαν να κάνουν δύο εβδομάδες αργότερα και ότι είχε εκφράσει ανησυχίες σχετικά με την υγεία της μητέρας του. Τέλος, δήλωσε ότι περίπου ένα μήνα πριν τον θάνατό του της είχε εκμυστηρευτεί ότι «ήταν ζήτημα ζωής και θανάτου για εκείνον να φύγει από την δουλειά του στην V.» και ότι «η V. αντιμετώπιζε σοβαρό πρόβλημα που απειλούσε την ίδια της την ύπαρξη».

11. Από τις μαρτυρίες των συναδέλφων του και τις αρραβωνιαστικιάς του ήταν εμφανές ότι ο Τσαλικίδης ήταν κοινωνικός και έχαιρε σεβασμού στο εργασιακό του περιβάλλον. Παρόλο που ήταν πολύ πιεσμένος στη δουλειά, οι συνάδελφοί του εξέφρασαν αμφιβολίες εάν το στρες μπορούσε να τον οδηγήσει στην αυτοκτονία. Είχε εκφράσει μία επιθυμία να παραιτηθεί από την δουλειά του ένα μήνα πριν τον θάνατό του αλλά αργότερα είχε αλλάξει γνώμη μετά από άδεια λίγων ημερών. Το βράδυ του θανάτου του είχε στείλει ένα μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που είχε σχέση με την δουλειά στους συναδέλφους τους γύρω στις 4.30πμ. Το περιεχόμενο του μηνύματος ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ήταν σύνηθες. Φαινόταν επίσης ότι στις 7 Μαρτίου 2005 υπήρχε ένταση σε μία συνάντηση στο γραφείο κατά την οποία εκείνον μεταξύ άλλων, τον είχαν επιπλήξει οι ανώτεροί του. Οι συνάδελφοί του επίσης κατέθεσαν ότι ήταν υπεύθυνος για την διεξαγωγή μηνιαίων συναντήσεων με την εταιρεία E., μία εκ των παρόχων της V., κατά τις οποίες συζητούσαν νέες εκδόσεις λογισμικού και άλλα τεχνικά ζητήματα.

12. Κατάθεση ελήφθη επίσης από τον ιατροδικαστή Φ.Κ., τον επικεφαλής της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στην κατάθεσή του με ημερομηνία 9 Μαρτίου 2006, επιχείρησε να εξηγήσει την έλλειψη τυπικών ενδείξεων απαγχονισμού – όπως τραυματισμοί που

προκαλούνται από τους σπασμούς στο σώμα ή κυάνωση του προσώπου – αποδίδοντας τον θάνατο σε καρδιακή ανακοπή που επήλθε από ταυτόχρονη πίεση των δύο καρωτίδων αρτηριών. Ανέφερε επίσης ότι το σημάδι από το σκοινί στον αυχένα του θανόντα ήταν τυπικό σε περιπτώσεις απαγχονισμού· ήταν *λοζά φερόμενο* και ο κόμπος ήταν «κανονικός, καθημερινός κόμπος». Κατά την άποψή του, μία πιθανή εκταφή και/ή τοξικολογική εξέταση δεν θα είναι προστιθέμενη αξία.

13. Υπό το φως των ανωτέρω μαρτυριών και έχοντας λάβει υπ' όψιν όλα τα στοιχεία, στις 20 Ιουνίου 2006 ο εισαγγελέας του Πρωτοδικείου Αθηνών εξέδωσε την απόφαση υπ' αριθμ.80/20-6-06 θέτοντας την υπόθεση στο αρχείο, έχοντας συμπεράνει ότι δεν υπήρχαν ενδείξεις εγκληματικής ενέργειας που να είχε διαπραχθεί κατά του Τσαλικίδη, παρόλο που ο θάνατός του είχε ανεπίσημα συνδεθεί με την υπόθεση των υποκλοπών. Στις 25 Σεπτεμβρίου 2006 η απόφαση είχε επικυρωθεί με την απόφαση υπ' αριθμ.565/25-9-06 που εκδόθηκε από τον εισαγγελέα Εφετών κατόπιν εφέσεως κατά αυτής από τον πρώτο προσφεύγοντα.

Β. Η υπόθεση των υποκλοπών

14. Στις 2 Φεβρουαρίου 2006 ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης προέβη σε δήλωση ενημερώνοντας το κοινό ότι από τον Ιούνιο του 2004 (δύο μήνες πριν τους Ολυμπιακούς Αγώνες) τα τηλέφωνα πολλών κρατικών αξιωματούχων είχαν παγιδευτεί μέσω λογισμικού κατασκοπείας (spyware) το οποίο είχε εμφυτευθεί στο δίκτυο των τηλεφωνικών κέντρων της V. Η συσκευή παρακολούθησης που είχε εγκατασταθεί από αγνώστους, είχε στοχεύσει περισσότερους από 100 Κρατικούς αξιωματούχους της Ελλάδας, συμπεριλαμβανομένων του Πρωθυπουργού και πολλών ανώτερων μελών της Κυβέρνησης. Το λογισμικό κατασκοπείας εξέτρεπε τηλεφωνικές συνομιλίες που γίνονταν από τους συνδρομητές της V. σε δεκατέσσερα καρτοκινητά «σκιές», επιτρέποντας την παρακολούθηση των κλήσεων.

15. Μετά από έρευνα του Κοινοβουλίου, έγινε γνωστό ότι το παράνομο

λογισμικό κατασκοπείας είχε εμφυτευθεί σε λογισμικό που παρείχε η εταιρεία Ε. στο τηλεφωνικό κέντρο της V. Ο Τσαλικίδης υπήρξε υπεύθυνος αποδοχής του λογισμικού από την Ε. εκ μέρους της V. και συναντούσε εκπροσώπους από την Ε. σε μηνιαία βάση προκειμένου να συζητούν νέες εκδόσεις του λογισμικού και άλλα τεχνικά ζητήματα.

16. Η V. ενημερώθηκε από την Ε. ότι τα δίκτυά τους είχαν χρησιμοποιηθεί για την παρακολούθηση κρατικών αξιωματούχων στις 4 Μαρτίου 2005. Στις 8 Μαρτίου 2005 ο Γ.Κ., ανώτερο στέλεχος της V., έδωσε εντολή το λογισμικό που μόλις είχε ανακαλυφθεί να απενεργοποιηθεί και να αφαιρεθεί από τα συστήματά της. Στις 10 Μαρτίου 2005 εκείνος ενημέρωσε τους Υπουργούς Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξης και τον διευθυντή του Πρωθυπουργικού γραφείου σχετικά με την ύπαρξη του λογισμικού. Διατάχθηκε ποινική έρευνα αλλά τα συμπεράσματά της δεν είναι εμφανή από το υλικό που βρίσκεται στην κατοχή του Δικαστηρίου.

17. Η υπόθεση των υποκλοπών έλαβε μεγάλες διαστάσεις τόσο εντός όσο και εκτός Ελλάδας και έγιναν ευρείες αναφορές για την έρευνα στα μέσα ενημέρωσης. Ο θάνατος του Τσαλικίδη επήλθε την ημέρα μετά την αφαίρεση του λογισμικού κατασκοπείας από το δίκτυο της V. και την ημέρα πριν την ενημέρωση των αρμόδιων υπουργών και το γεγονός αυτό αναφέρθηκε στα άρθρα όλων των εφημερίδων, υπονοώντας μια συσχέτιση μεταξύ του θανάτου του και της υπόθεσης των υποκλοπών χωρίς να έχει εξακριβωθεί η εμπλοκή του στην υπόθεση.

Γ. Συμπληρωματική έρευνα

18. Στις 8 Φεβρουαρίου 2012, παραθέτοντας νέα αποδεικτικά στοιχεία, οι προσφεύγοντες αιτήθηκαν ο εισαγγελέας του Πρωτοδικείου Αθηνών να ξανανοίξει τον φάκελο της υπόθεσης με σκοπό είτε να ξεκινήσει ποινικές διαδικασίες *in rem* για ανθρωποκτονία εκ προθέσεως και/ή έκθεση σε κίνδυνο και/ή εκβίαση κακουργηματική, ή για έναρξη συμπληρωματικής

προκαταρκτικής έρευνας για τα ανωτέρω αναφερόμενα αδικήματα ή για κάθε άλλο αδίκημα που θα μπορούσε να έχει διαπραχθεί. Οι προσφεύγοντες δήλωσαν επίσης ότι επιθυμούσαν να λάβουν μέρος στη δίκη ως πολιτική αγωγή.

19. Το πρώτο αποδεικτικό στοιχείο που υποβλήθηκε από τους προσφεύγοντες ήταν μία ιατροδικαστική έκθεση με ημερομηνία 12 Νοεμβρίου 2010 που είχε συνταχθεί κατόπιν δικού τους αιτήματος από Βρετανικό εμπειρογνώμονα τον Δρ. Σ.Κ. Ο εμπειρογνώμων έγραψε την έκθεσή του – στα Αγγλικά – βάσει εξέτασης από εκείνον ενός αριθμού εγγράφων από τον φάκελο της υπόθεσης τα οποία είχαν μεταφραστεί στην γλώσσα αυτή. Τα σχετικά τμήματα της έκθεσης αυτής έχουν ως ακολούθως:

«... 2. Στην διαμόρφωση της άποψής μου έπρεπε να βασιστώ σε μία σχετικώς περιορισμένη ομάδα υλικών συμπεριλαμβανομένης της αρχικής έκθεσης αυτοψίας που μεταφράστηκε από τον κ. Πέτρο Τσαλικίδη, σε ένα σετ έγχρωμων φωτογραφιών (δεν είναι σαφές σε μένα ποιος έβγαλε αυτές τις φωτογραφίες), σαρώσεις ασπρόμαυρων φωτογραφιών που δείχνουν ένα ξεγυμνωμένο σώμα με ένα σημάδι απολίνωσης στο μέσο του αυχένα (η λεπτομέρεια είναι κακή) και βίντεο ιστοσελίδας που είχαν δημιουργηθεί για μια μετάδοση παραγωγής του δικτύου Άλ-Τζαζίρα (Al-Jazeera).

...

5. Στις 8 Απριλίου έλαβα δύο μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου από τον κ. Τσαλικίδη. Το πρώτο ήταν ένα απόσπασμα σχολίων που ελήφθη από έκθεση που εξέδωσε το Ιατροδικαστικό Ινστιτούτο στην Αθήνα. Η έκθεση αναφέρει ότι η απολίνωση είχε «ανοδική φορά», μία δήλωση που φαίνεται να είναι σε αντίφαση με τις φωτογραφίες που εγώ είχα δει. Ο κος Τσαλικίδης ισχυρίζεται επίσης ότι του είπαν ότι «ο θάνατος ήταν άμεσος λόγω της ταυτόχρονης πίεσης στις σακούλες των καρωτίδων (συνεπώς – αυτό πρέπει να είναι «αρτηρίες»)). Αυτή η δήλωση επίσης, είναι αντιφατική με τον φυσιολογικό χρωματισμό του προσώπου όπως φαίνεται στις φωτογραφίες.

6. Στις 29 Μαρτίου μου έστειλαν έναν σύνδεσμο για ιστοσελίδα που αφορούσε την υπόθεση αυτή... Το βίντεο επίσης περιέχει αρκετές εικόνες και δηλώσεις που είναι μπερδεμένες. Αυτά περιλαμβάνουν (1) φωτογραφία του κόμπου που κρατούσε – είναι ένας σύνθετος κόμπος και οπωσδήποτε όχι το είδος των κόμπων που βλέπουμε σε αυτοκτονίες ρουτίνας. Δεν γνωρίζω εάν ο θανών κατείχε τις απαιτούμενες δεξιότητες για να δέσει έναν σύνθετο κόμπο. Ο αφηγητής του βίντεο ανέφερε ότι το σώμα κρέμονταν 3 ίντσες από το πάτωμα. Παρά την μικρή απόσταση, είναι πιθανόν για κάποιον να κρεμαστεί σε αυτό το χαμηλό ύψος. Στην πραγματικότητα δεν είναι ασυνήθιστο.

...

8. ... Οι φωτογραφίες όντως δείχνουν ότι ο θανών δεν φορούσε ρούχα· έδειχναν επίσης ένα εμφανές σημάδι απολίνωσης που βρισκόταν στο μέσο του αυχένα, παράλληλα με τους ώμους.

...

Γενικά Ευρήματα Αυτοψίας

10. Δεν δόθηκε ούτε το ύψος ούτε το βάρος του θανόντος. Ούτε καταγράφηκε η θερμοκρασία του πυρήνα του σώματος ούτε η θερμοκρασία περιβάλλοντος του δωματίου. Φαίνεται ότι η αυτοψία πραγματοποιήθηκε την επόμενη ημέρα, αλλά δεν αναφέρεται εάν το πτώμα ήταν στο ψυγείο και εφόσον δεν ελήφθη η θερμοκρασία του πυρήνα του σώματος, θα ήταν ούτως ή αλλιώς άσχετο. Καμία απολύτως προσπάθεια δεν έγινε να προσδιοριστεί η ώρα θανάτου ... Δεν ελήφθησαν ίνες από την απολίνωση για ταυτοποίηση και δεν ελήφθη κανένας ιστός από την απολίνωση για μικροσκοπική εξέταση.

Συζήτηση

1. Η θέση του σημαδιού από το σκοινί συμφωνεί περισσότερο με στραγγαλισμό παρά με απαγχονισμό – σε περιπτώσεις στραγγαλισμού το σημάδι απολίνωσης, όπως ήταν εδώ, τείνει να κυκλώνει ολόκληρο τον αυχένα χωρίς παρέκκλιση προς τα πάνω ή προς τα κάτω και σχεδόν αμετάβλητο υπάρχει ένα κενό όπου το σκοινί κρεμάει το σώμα. Τα σημάδια απαγχονισμού

είναι σχεδόν πάντοτε ψηλότερα στον αυχένα από τα σημάδια στραγγαλισμού. Τα σημάδια που παρουσιάζονται εδώ συμφωνούν περισσότερο με στραγγαλισμό.

2. Από τις φωτογραφίες που είδα δεν υπάρχουν ενδείξεις υπόστασης (συσώρευση αίματος στα πόδια που αναμένεται μετά από φυσιολογικό απαγχονισμό). Αυτό συνηγορεί έντονα κατά του απαγχονισμού.

...

4. Ίσως πιο σημαντικό, αναμένει κανείς να δει κάποιου είδους βλάβη στον ιστό στον αυχένα πιο κάτω. Βλάβες παρουσιάζονται σε τουλάχιστον το 1/3 των απαγχονισμών. Καμία βλάβη δεν φάνηκε στον αυχένα που να είναι ανησυχητική. Η απουσία βλάβης στον μαλακό ιστό δεν αποκλείει τον απαγχονισμό, αλλά εάν υπήρχε, θα μπορούσε να είχε γίνει μια περισσότερο πειστική υπόθεση για στραγγαλισμό.

5. Βλάβη στο εσωτερικό τοίχωμα των μεγάλων αγγείων του αυχένα είναι ένα συχνό εύρημα στον στραγγαλισμό, αλλά αυτή η εξέταση δεν έγινε ποτέ (στην πραγματικότητα, δεν πραγματοποιήθηκε καμία μικροσκοπική εξέταση). Αυτό σημαίνει ότι η αυτοψία ήταν ατελής σύμφωνα με τα πρότυπα των ΗΠΑ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

6. Το χρώμα του προσώπου θα μπορούσε μόνο να περιγραφεί ως φυσιολογικό· τυπικά, τα θύματα στραγγαλισμού με τα χέρια θα έχουν αιμορραγικά πρόσωπα με βαθιά συμφόρηση, αλλά τα θύματα απαγχονισμού συχνά έχουν ωχρά πρόσωπα – σε αυτή την συγκεκριμένη περίπτωση το χρώμα του προσώπου είναι τόσο φυσιολογικό που σχεδόν φαίνεται ότι δεν συνέβη ούτε στραγγαλισμός ούτε απαγχονισμός.

7. Ενώ επαρκής εξέταση δεν είναι πιθανή μόνο από την επιθεώρηση φωτογραφιών, ο κόμπος που χρησιμοποιήθηκε για να στερεωθεί το σκοινί φαίνεται αρκετά σύνθετος. Αυτός πιθανώς να ήταν αναμενόμενο εάν ο θανών είχε ναυτική εμπειρία, αλλά η οικογένεια επιμένει ότι δεν είχε.

8. Απαγχονισμός λόγω ανθρωποκτονίας είναι πολύ σπάνιος, καθώς είναι πολύ δύσκολο για έναν άνθρωπο να κρεμάσει έναν άλλον, εκτός φυσικά

εάν αυτός είχε πρώτα ναρκωθεί. Η έκθεση αυτοψίας λέει ότι εξετάστηκαν αίμα και ούρα για αλκοόλ και ότι τα αποτελέσματα δείχνουν ότι ο θανών είχε πει (παραγωγή αλκοόλ μετά θάνατον τέτοιου μεγέθους δεν προκύπτει τόσο γρήγορα). Πιστεύω θα ήταν πολύ σημαντικό να γνωρίζουμε εάν υπήρχαν άλλα φάρμακα. Εάν δεν έγινε εξέταση την στιγμή της αυτοψίας, η εκταφή και εξέταση των μαλλιών είναι ακόμα πιθανή. Τα αποτελέσματα, είτε θετικά είτε αρνητικά, θα είναι σαφή.

9. Ο ιατροδικαστής σχολίασε την παρουσία πνευμονικού οιδήματος. Αυτό μπορεί να προκύψει μετά τον απαγχονισμό, αλλά ιστολογικές μελέτες έχουν δείξει ότι το πνευμονικό οίδημα είναι πολύ πιο σύνηθες μετά τον στραγγαλισμό.

10. Δεν υπήρχαν σημάδια γδαρσίματος στον αυχένα, που να υποδεικνύουν ότι ο θανών δεν έκανε καμία προσπάθεια να τραβήξει με τα νύχια του το σκοινί από τον λαιμό του. Αυτό επίσης συνάδει με το να είχε ναρκωθεί.

Συζήτηση

Προφανώς, δεν υπάρχουν στοιχεία δυναμικού στραγγαλισμού και εν τη απουσία ορατού τραυματισμού, απαγχονισμός λόγω ανθρωποκτονίας θα φαινόταν να αποκλείεται. Το γεγονός ότι υπήρχε ελάχιστη ανακρέμαση δεν αποκλείει την αυτοκτονία. Κατόπιν αυτού, η υπόθεση διαθέτει μία σειρά ανησυχητικών χαρακτηριστικών: (1) η αυτοψία ήταν εντελώς ανεπαρκής και ακόμα και εάν υπήρχαν σημάδια ανθρωποκτονίας, αυτά δεν θα είχαν βρεθεί· (2) το πρόσωπο είχε φυσιολογικό χρώμα – ούτε υπεραιμικό ούτε χλωμό · αυτό συνηγορεί με θάνατο πριν τον απαγχονισμό · (3) δεν υπήρχε συσώρευση αίματος στα κάτω άκρα – αυτή η απουσία συνηγορεί γενικά κατά του απαγχονισμού · (4) η αυλάκωση γύρω από τον αυχένα είναι σε θέση που πιο συχνά συναντάται σε στραγγαλισμό παρά σε αυτοκτονία · (5) δεν ήταν εμφανές κανένα από τα φυσιολογικά σημάδια γρατζουνιάς που κανονικά απαντώνται στο εξωτερικό μέρος του αυχένα όταν κάποιος απαγχονίζεται

μόνος του. Ούτε σύμφωνα με τον παθολόγο που πραγματοποίησε την αυτοψία, δεν υπάρχουν τραυματισμοί μαλακού ιστού που συνήθως αναμένονται σε απαγχονισμό. Δύο άλλοι θέματα εγείρουν ανησυχία: (1) εάν ο θανών μπορούσε να δέσει τον σύνθετο κόμπο που χρησιμοποιήθηκε για τον υποστηρίξει και (2) φαίνεται ότι πλήρης τοξικολογικός έλεγχος (δεν) πραγματοποιήθηκε και αυτή είναι μια πολύ σοβαρή παράλειψη. Υπάρχουν πολλά δηλητήρια που δεν ανιχνεύονται με εξετάσεις ρουτίνας – εξακριβώνονται μόνο εάν κανείς ψάξει ειδικά γι' αυτά. Ελλείψει αυτών των ερωτήσεων, η πιθανότητα του φόνου πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπ' όψιν. Το πιο πιθανό σενάριο με βάσει τα πρόχειρα στοιχεία, είναι ότι ο θανών είχε ναρκωθεί/δηλητηριαστεί και κρεμάστηκε μετά θάνατον.»

20. Το δεύτερο στοιχείο που προσκομίστηκε από τους προσφεύγοντες ήταν μία επικαιροποιημένη έκθεση που παρουσιάστηκε κατόπιν αιτήματος των προσφευγόντων από τον ιατροδικαστή Th.V. Η έκθεσή του ετοιμάστηκε βάσει των εγγράφων στον φάκελο της ποινικής υπόθεσης.

21. Ο ιατροδικαστής Th.V. έδωσε έμφαση στο ότι κάθε εκτίμηση ιατροδικαστικής έκθεσης θα έπρεπε να είχε γίνει με μεγάλη προσοχή· ωστόσο, τόνισε ότι στην αρχική αυτοψία υπήρξαν σοβαρές παραλείψεις. Προσδιόρισε συγκεκριμένα την έλλειψη αναφοράς στην ύπαρξη ή μη αιμορραγικής διήθησης στο σημείο όπου είχε τοποθετηθεί το σκοινί, καθώς επίσης την ακριβή θέση του σκοινιού αναφορικά με τον αυχένα (με κατεύθυνση πλάγια ή κάθετη). Σχολίασε περαιτέρω την αδυναμία διερεύνησης για τραυματισμούς στο εσωτερικό σημείο των καρωτιδικών αρτηριών που θα μπορούσαν να είχαν δείξει εάν ο Τσαλικίδης είχε απαγχονιστεί ή στραγγαλιστεί.

22. Ο ιατροδικαστής Th.V. συμπεριέλαβε στην αναφορά του μια σειρά από αποδεικτικά στοιχεία τα οποία αποκλείουν ορισμένα συμπεράσματα ως προς την αιτία θανάτου. Συγκεκριμένα, τόνισε την απουσία σημάδιων που συνήθως βρίσκονται σε περιπτώσεις απαγχονισμού, δηλαδή κυάνωση του προσώπου, οίδημα προσώπου και προβολή της γλώσσας, από τα οποία κανένα

δεν βρέθηκε στην υπόθεση αυτή. Επιπλέον περιέγραψε ως παράξενο, λαμβάνοντας υπόψη τον τόπο όπου κρεμάστηκε το σώμα, την πλήρη απουσία οιαδήποτε τραυματισμού που να προκύπτει από τους συνήθεις σπασμούς του σώματος που προκαλούν το σώμα να χτυπήσει σε κοντινά έπιπλα και τοίχους.

23. Αναφορικά με την γραπτή δήλωση που έκανε ο Φ.Κ., ο οποίος προσπάθησε να εξηγήσει την έλλειψη τυπικών σημαδιών απαγχονισμού, αποδίδοντας τον θάνατο του Τσαλικίδη σε καρδιακή ανακοπή, ο ιατροδικαστής Th.V., ανέφερε ότι αυτός ο τρόπος θανάτου δεν ήταν πολύ πιθανός καθώς συνήθως συμβαίνει σε περιπτώσεις πίεσης που ασκείται στον αυχένα με τα χέρια. Σε κάθε περίπτωση αυτός ο τρόπος θανάτου ακόμα είναι υπό εξέταση στην ιατρική κοινότητα.

24. Τέλος, ο ιατροδικαστής Th.V., ανέφερε ότι ένας μεγάλος αριθμός από δηλητήρια δεν μπορεί να ανιχνευθεί μέσω εξετάσεων ρουτίνας. Αποφάνθηκε ότι εάν δινόταν εντολή εκταφής της σορού, τότε τοξικές ουσίες θα μπορούσαν πιθανώς να βρεθούν καθώς μπορεί να ανιχνευθούν ακόμα και χρόνια αργότερα. Μία καινούργια εξέταση του τόπου θανάτου θα μπορούσε επίσης να αποδειχθεί χρήσιμη εφόσον ο τόπος ήταν ακόμα ανέπαφος. Σε κάθε περίπτωση, ο ιατροδικαστής Th.V. θεώρησε ότι τα διαθέσιμα στοιχεία δεν ήταν επαρκή ώστε να επιτρέψουν να εξακριβωθεί εάν ο θάνατος του Τσαλικίδη ήταν αποτέλεσμα αυτοκτονίας ή ανθρωποκτονίας.

25. Ως τρίτο στοιχείο οι προσφεύγοντες υπέβαλαν μία επιστολή με ημερομηνία 15 Ιουνίου 2010 γραμμένη από τον Πρόεδρο της Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας του Ελληνικού Κοινοβουλίου και απευθυνόμενη προς τον εισαγγελέα του Αρείου Πάγου στην οποία ο πρώτος εξέφρασε την άποψη ότι δεν υπήρξε επαρκής έρευνα της σχέσης μεταξύ του θανάτου του Κώστα Τσαλικίδη και της υπόθεσης των υποκλοπών. Επίσης ανέφεραν μία δημόσια δήλωση που έγινε στις 5 Σεπτεμβρίου 2011 από τον πρώην Πρόεδρο της

Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας, ο οποίος ήταν ήδη τότε Υπουργός Δικαιοσύνης, ότι «η ερώτηση εάν ο Κώστας Τσαλικίδης αυτοκτόνησε ή δολοφονήθηκε θα παραμείνει πάντοτε ανοιχτή».

26. Ενόψει των ανωτέρω στοιχείων, οι προσφεύγοντες αιτήθηκαν να ανοίξει εκ νέου ο φάκελος της υπόθεσης. Αιτήθηκαν συγκεκριμένα να εφαρμοστούν τα ακόλουθα διερευνητικά μέτρα: να δοθεί εντολή στην εταιρεία τηλεφωνικών υπηρεσιών V. να παράσχει τα πρακτικά της συζήτησης που έλαβε χώρα την ημέρα πριν βρεθεί νεκρός ο Τσαλικίδης, εκπρόσωποι της V. να επιβεβαιώσουν επίσης ότι ο Τσαλικίδης ήταν ο υπεύθυνος για την αποδοχή εκ μέρους της εταιρείας τους του νόμιμου λογισμικού που παρασχέθηκε από την εταιρεία E., το οποίο χρησιμοποιήθηκε για να ενεργοποιηθεί το πρόγραμμα υποκλοπών τηλεφωνημάτων, να διεξαχθεί ιατροδικαστική εξέταση του τόπου θανάτου και αναπαράσταση των συνθηκών θανάτου, να γίνουν εκταφή και νέες τοξικολογικές εξετάσεις, να οργανωθεί εξέταση κατ' αντιπαράσταση των τεχνικών συμβούλων των προσφευγόντων μαζί με τους ιατροδικαστές Γ.Δ.Λ. και Φ.Κ., να συνταχθεί νέα ιατροδικαστική έκθεση από άλλον ιατροδικαστή, να παρουσιαστεί έκθεση πραγματογνωμοσύνης αναφορικά με τον κόμπο, να κληθούν να καταθέσουν οι τεχνικοί σύμβουλοι Σ.Κ. και Th.V. και να ληφθούν ξανά καταθέσεις μαρτύρων υπό το φως των νέων αποδεικτικών στοιχείων που αποκτήθηκαν. Τόνισαν συγκεκριμένο ότι ο σκοπό της έρευνας πρέπει να περιλαμβάνει το σβήσιμο του παράνομα εγκατεστημένου λογισμικού από το δίκτυο της V. και το λόγο που αυτό αφαιρέθηκε πριν ενημερωθούν οι αρχές.

27. Με το έγγραφο υπ' αριθμ. Ε2006/1200/29-2-2012 που εκδόθηκε από τον Εισαγγελέα του Πρωτοδικείου Αθηνών στις 29 Φεβρουαρίου 2012 και απευθύνεται προς τον Εισαγγελέα του Εφετείου Αθηνών, ζητήθηκε έγκριση για να ανοίξει εκ νέου ο φάκελος της υπόθεσης σύμφωνα με το Άρθρο 43 § 3 (α) και Άρθρο 47 § 3 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Στις 7 Μαρτίου 2012

το αίτημα έγινε αποδεκτό και δόθηκε εντολή για συμπληρωματική προκαταρκτική έρευνα.

28. Στις 20 Απριλίου 2012 ο Εισαγγελέας του Πρωτοδικείου Αθηνών έδωσε εντολή εκταφής της σορού του Τσαλικίδη, διεξαγωγής νέας ιατροδικαστικής αυτοψίας και εκτέλεσης όλων των εργαστηριακών εξετάσεων που θα διεξάγονταν σε εργαστήριο παρουσία των τεχνικών συμβούλων που διορίστηκαν από τους προσφεύγοντες.

29. Η εκταφή έλαβε χώρα στις 3 Μαΐου 2012 παρουσία των ιατροδικαστών Ι.Β., Ν.Κ. και Χ.Σ. και του τεχνικού συμβούλου των προσφευγόντων Th.V., και βιολογικό υλικό εστάλη στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Κρήτης με σκοπό την διεξαγωγή τοξικολογικών εξετάσεων. Σύμφωνα με την τοξικολογική έκθεση υπ' αριθμ.1313/7-12-2012 που συντάχθηκε στις 7 Δεκεμβρίου 2012 από το Ιατροδικαστικό Εργαστήριο της Τοξικολογικής Μονάδας του Πανεπιστημίου της Κρήτης και την ιατροδικαστική έκθεση υπ' αριθμ.865/25-11-2013 στην εκταφιασμένη σορό, που συντάχθηκε στις 25 Νοεμβρίου 2013 από το Εργαστήριο Ιατροδικαστικής και Τοξικολογίας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, τα αποτελέσματα ήταν αρνητικά αναφορικά με την παρουσία δηλητηρίου ή φαρμάκων. Ωστόσο, και στις δύο εκθέσεις τονίστηκε ότι η απουσία ενός θετικού ευρήματος δεν απέκλειε την πιθανότητα χορήγησης δηλητηρίου ή φαρμάκων στον θανόντα, καθώς μια σειρά παραγόντων όπως η απώλεια του χρόνου, θα μπορούσε να είχε επηρεάσει τα αποτελέσματα.

30. Σύμφωνα με την ιστολογική έκθεση υπ' αριθμ.889/12/26-2-2013 που συντάχθηκε στις 26 Φεβρουαρίου 2013 από το Πρώτο Εργαστήριο Παθολογίας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, το υοειδές οστό του θανόντος βρέθηκε πως ήταν σπασμένο. Ωστόσο, λόγω της απουσίας του περιβάλλοντος μαλακού ιστού, δεν ήταν δυνατόν να ειπωθεί εάν είχε σπάσει προ ή μετά θανάτου.

31. Βάσει των ανωτέρω αναφερόμενων ευρημάτων, οι τρεις ιατροδικαστές ετοίμασαν ο καθένας μία νέα ιατροδικαστική έκθεση. Οι ιατροδικαστές Ι.Β. και Ν.Κ., στις εκθέσεις τους υπ' αριθμ. 1408/2561/30-4-

2012/10-7-2013 και υπ' αριθμ.1287/18-6-2013 και οι οποίες συντάχθηκαν στις 10 Ιουλίου 2013 και στις 18 Ιουνίου 2013 αντίστοιχα, σχολίασαν τα ευρήματα των τοξικολογικών εκθέσεων και της ιστολογικής έκθεσης και συμπέραναν ότι η αιτία θανάτου του Τσαλικίδη παρέμεινε αδιευκρίνιστη λόγω της παρόδου του χρόνου. Ο ιατροδικαστής Χ.Σ. ετοίμασε μία παρόμοια έκθεση με ημερομηνία 25 Νοεμβρίου 2013 σχολιάζοντας τα ανωτέρω αναφερόμενα ευρήματα χωρίς καμία αναφορά στην αιτία θανάτου.

32. Οι προσφεύγοντες επίσης αιτήθηκαν να συμπεριληφθεί στον φάκελο της υπόθεσης μία ψυχιατρική έκθεση και μία έκθεση ετοιμάστηκε δεόντως κατόπιν του αιτήματός τους. Ο Δρ. Α.Δ. μελέτησε τα έγγραφα του φακέλου της υπόθεσης και διεξήγαγε συνεντεύξεις με τον πρώτο προσφεύγοντα και την αρραβωνιαστικιά του θανόντος. Η έκθεσή του με ημερομηνία 12 Απριλίου 2012 ανέφερε ότι θανών δεν πρόδωσε κανένα από τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας που σχετίζονται με κίνδυνο αυτοκτονίας. Επιπρόσθετα, κανένας άλλος παράγων όπως ζητήματα υγείας ή οικονομικά προβλήματα δεν ανιχνεύθηκαν ως άξια ανησυχίας και γενικώς, δεν προσδιορίστηκαν ευλογοφανείς λόγοι για αυτοκτονία. Κατά την γνώμη του ιατρού, το σύστημα υποστήριξής του από φίλους και οικογένεια, τα βραχυπρόθεσμα (εκδρομή) και μακροπρόθεσμα (γάμος) σχέδια, μαζί με την απουσία κάποιου επικίνδυνου παράγοντα, ήταν όλα ενδείξεις ότι ο Τσαλικίδης δεν αυτοκτόνησε.

33. Στις 16 Ιουνίου 2014 ο Εισαγγελέας του Πρωτοδικείου Αθηνών, με την έγκριση του Εισαγγελέα Εφετών, έκλεισε την συμπληρωματική έρευνα, συμπεραίνοντας ότι οι ανωτέρω αναφερόμενες εκθέσεις, εξεταζόμενες σε συνδυασμό με τα στοιχεία που συλλέχθηκαν κατά την διάρκεια της κύριας έρευνας, ήταν επαρκείς ώστε να επιτραπεί η αρχειοθέτηση του φακέλου της υπόθεσης και με αυτόν τον τρόπο επικυρώνοντας τα συμπεράσματα της παραγγελίας 80/06 που εκδόθηκε από τον Εισαγγελέα του Πρωτοδικείου Αθηνών (παραγγελία υπ' αριθμ.14/3859/16-6-2014).

II. ΣΥΝΑΦΕΣ ΕΘΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Α. Κώδικας Ποινικής Δικονομίας

34. Τα σχετικά άρθρα του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας όπως ισχύουν κατά τον κρίσιμο χρόνο, έχουν ως εξής:

Άρθρο 36

Αυτεπάγγελτη δίωξη

«Όταν δεν απαιτείται έγκληση ή αίτηση, η ποινική δίωξη κινείται αυτεπάγγελα, ύστερα από αναφορά, μήνυση ή άλλη είδηση ότι διαπράχθηκε αξιόποινη πράξη.»

Άρθρο 43

Έναρξη ποινικής δίωξης

«1. Ο εισαγγελέας όταν λάβει τη μήνυση ή την αναφορά, κινεί την ποινική δίωξη, παραγγέλλοντας προανάκριση ή ανάκριση ή εισάγοντας την υπόθεση με απευθείας κλήση του κατηγορουμένου στο ακροατήριο, όπου αυτό προβλέπεται. Ωστόσο, σε κακουργήματα ή πλημμελήματα που τιμωρούνται με ποινές φυλάκισης τουλάχιστον τριών μηνών, εκτός από α) ..., β) ..., γ) ..., δ) ..., και ε) ..., κινεί την ποινική δίωξη μόνο εφόσον έχουν ενεργηθεί προκαταρκτική εξέταση ή προανακριτικές πράξεις κατά την παράγραφο 2 του άρθρου 243 και προκύπτουν επαρκείς ενδείξεις για να κινηθεί η ποινική δίωξη.
...

2. Αν η μήνυση ή η αναφορά δεν στηρίζεται στο νόμο ή είναι προφανώς αβάσιμη στην ουσία της ή ανεπίδεκτη δικαστικής εκτίμησης, ο εισαγγελέας πλημμελειοδικών τη θέτει στο αρχείο και υποβάλλοντας τη δικογραφία στον εισαγγελέα εφετών, αναφέρει σε αυτόν τους λόγους για τους οποίους δεν άσκησε ποινική δίωξη. Αν έχει διενεργηθεί προκαταρκτική εξέταση ή προανακριτικές πράξεις κατά την παράγραφο 2 του άρθρου 243 ή ένορκη διοικητική εξέταση και ο εισαγγελέας πλημμελειοδικών κρίνει ότι δεν προκύπτουν επαρκείς ενδείξεις για να κινηθεί η ποινική δίωξη. Ο εισαγγελέας εφετών έχει το δικαίωμα: α) στην περίπτωση της πρώτης υποπαραγράφου να παραγγείλει την διεξαγωγή προκαταρκτικής εξέτασης από τον εισαγγελέα πρωτοδικών εάν πρόκειται για κακούργημα ή πλημμέλημα που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του τριμελούς πλημμελειοδικείου, ή να παραγγείλει την έναρξη

ποινικής δίωξης για τα άλλα αδικήματα· β) στην περίπτωση της δεύτερης υποπαραγράφου, να παραγγείλει την έναρξη ποινικής δίωξης.

3. Ο αρμόδιος εισαγγελέας ανασύρει τη δικογραφία από το αρχείο μόνον όταν γίνεται επίκληση ή αναφαίνονται νέα πραγματικά περιστατικά ή στοιχεία, τα οποία δικαιολογούν κατά την κρίση του την επανεξέταση της υπόθεσης. ...»

Άρθρο 46

Έγκληση του παθόντος

«1. Αν ο παθών θέλει να ζητήσει τη δίωξη της αξιόποινης πράξης, υποβάλλει την έγκληση σύμφωνα με όσα ορίζονται στο άρθρο 42 παράγραφοι 2 και 3 και 4 ...»

Άρθρο 47

Απόρριψη της έγκλησης

«1. Ο εισαγγελέας πλημμελειοδικών εξετάζει την έγκληση που έλαβε και αν κρίνει ότι αυτή δεν στηρίζεται στο νόμο ή είναι προφανώς αβάσιμη στην ουσία της ή ανεπίδεκτη δικαστικής εκτίμησης την απορρίπτει με διάταξη, η οποία περιλαμβάνει συνοπτική αιτιολογία. Ο εγκαλόν έχει δικαίωμα να λάβει γνώση και αντίγραφο της διάταξης.

2. Αν ενεργήθηκαν προκαταρκτική εξέταση ή ανακριτικές πράξεις, κατά το άρθρο 243 παρ. 2 ή ένορκη διοικητική εξέταση και ο εισαγγελέας κρίνει ότι δεν προκύπτουν επαρκείς ενδείξεις για την κίνηση της ποινικής δίωξης, ενεργεί όπως στην προηγούμενη παράγραφο.

...»

Άρθρο 48

Δικαίωμα προσφυγής του εγκαλούντος

«1. Ο εγκαλόν μέσα σε αποκλειστική προθεσμία δεκαπέντε ημερών από την έκδοση της διάταξης κατά τις παραγράφους 1 και 2 του προηγούμενου άρθρου, μπορεί να προσφύγει στον αρμόδιο εισαγγελέα εφετών κατά την διάταξης του εισαγγελέα πρωτοδικών ... Εάν ο εισαγγελέας εγκρίνει την προσφυγή, τότε η τελευταία υποπaráγραφος του Άρθρου 43 § 2 θα ισχύει.»

Άρθρο 180

Αυτοψία - Πότε και πώς ενεργείται

«1. Αυτοψία μπορεί να γίνει σε όλα τα στάδια της διαδικασίας σε τόπους, πράγματα ή ανθρώπους, για να βεβαιωθούν η τέλεση και οι περιστάσεις του εγκλήματος.

2. Αν το έγκλημα δεν άφησε ίχνη ή άλλες υλικές εκδηλώσεις ή αν αυτές εξαλείφθηκαν ή αλλοιώθηκαν, εκείνος που ενεργεί την αυτοψία περιγράφει την παρούσα κατάσταση των πραγμάτων, ελέγχοντας συνάμα κατά το δυνατό και την προηγούμενη. ...»

Άρθρο 183

Πότε διατάσσεται πραγματογνωμοσύνη

«Αν απαιτούνται ειδικές γνώσεις ορισμένης επιστήμης ή τέχνης για να γίνει ακριβής διάγνωση και κρίση κάποιου γεγονότος, οι ανακριτικοί υπάλληλοι ή το δικαστήριο μπορούν αυτεπαγγέλτως ή με αίτηση κάποιου διαδίκου ή του εισαγγελέα να διατάξουν πραγματογνωμοσύνη.»

Β. Εισαγωγικός Νόμος του Αστικού Κώδικα

35. Το άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα προβλέπει τα εξής:

« Για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του δημοσίου κατά την άσκηση της δημόσιας εξουσίας που τους έχει ανατεθεί, το δημόσιο ενέχεται σε αποζημίωση, εκτός αν η πράξη ή η παράλειψη έγινε κατά παράβαση διάταξης, που υπάρχει για χάρη του γενικού συμφέροντος. Μαζί με το δημόσιο ευθύνεται εις ολόκληρον και το υπαίτιο πρόσωπο, με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων για την ευθύνη των υπουργών.»

Ο ΝΟΜΟΣ

Ι. ΦΕΡΟΜΕΝΗ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 2 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

36. Βασιζόμενοι στο Άρθρο 2 της Σύμβασης, οι προσφεύγοντες κατήγγειλαν ότι οι αρχές του Κράτους απέτυχαν να διεξάγουν μία αποτελεσματική έρευνα για τον θάνατο του Τσαλικίδη. Το Άρθρο 2, στον βαθμό που είναι σχετικό, αναφέρει τα ακόλουθα:

«1. Το δικαίωμα καθενός στη ζωή θα προστατεύεται από το νόμο...»

37. Η Κυβέρνηση αμφισβήτησε το επιχείρημα αυτό.

A. Το Παραδεκτό

1. Οι προτάσεις των μερών

38. Η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι το τμήμα της προσφυγής που σχετίζεται με τις φερόμενες ελλείψεις στην αρχική προκαταρκτική έρευνα που διεξήχθη το 2005-2006 (E2006/1200) πρέπει να απορριφθεί σαν να έχει υποβληθεί εκπρόθεσμα. Η αρχική έρευνα τερματίστηκε στις 20 Ιουνίου 2006 με την παραγγελία υπ'αριθμ.80/2006 που εκδόθηκε από τον Εισαγγελέα Πρωτοδικών. Κατόπιν υποβολής έφεσης κατά αυτής από τον πρώτο προσφεύγοντα, εκδόθηκε στις 25 Σεπτεμβρίου 2006 η παραγγελία υπ'αριθμ.565/2006 από τον Εισαγγελέα Εφετών με τη οποία απορρίφθηκε η έφεση. Κατά την άποψη της Κυβέρνησης, όποιες ελλείψεις αναφορικά με την αρχική προκαταρκτική έρευνα έπρεπε να είχαν τεθεί εντός έξι μηνών από την ημερομηνία της τελευταίας παραγγελίας για την ολοκλήρωση της έρευνας. Κάθε άλλη ερμηνεία θα σήμαινε ότι θα είχε επιτραπεί στους προσφεύγοντες να εγείρουν καταγγελίες σχετικά με φερόμενες ελλείψεις στην αρχική έρευνα ακόμα και χρόνια αργότερα, υποβάλλοντας νέα στοιχεία – είτε αληθινά είτε ψεύτικα – προς τις αρχές της χώρας.

39. Η Κυβέρνηση διατύπωσε επίσης αντίρρηση σχετικά με το παραδεκτό σύμφωνα με το Άρθρο 35 § 2 (β) της Σύμβασης αναφορικά είτε με ολόκληρη την προσφυγή είτε τουλάχιστον με το μέρος της προσφυγής που αφορά στην αρχική προκαταρκτική έρευνα. Συγκεκριμένα, Η Κυβέρνηση σημείωσε ότι ο πρώτος προσφεύγων είχε παλαιότερα υποβάλλει στο Δικαστήριο την προσφυγή υπ'αριθμ.13207/07, η οποία είχε κηρυχθεί απαράδεκτη. Παρόλο που δεν ήταν σε θέση να μελετήσουν προσεκτικά την ομοιότητα μεταξύ της προσφυγής αυτής και της προσφυγής που είναι σήμερα υπό εξέταση – καθώς η προηγούμενη δεν είχε ποτέ κοινοποιηθεί σε εκείνους – η Κυβέρνηση πρότεινε το Δικαστήριο να εξετάσει εάν οι δύο προσφυγές ήταν ουσιαστικά παρόμοιες και εάν ήταν, να απορρίψει την τρέχουσα προσφυγή ή τουλάχιστον το σημείο που αναφέρεται στην αρχική έρευνα σύμφωνα με το Άρθρο 35 § 2 (β) της Σύμβασης.

40. Η Κυβέρνηση επίσης προέβαλε δύο αντιρρήσεις μη-εξάντλησης των ένδικων μέσων της χώρας. Πρώτον, υποστήριξαν ότι μόνο ο πρώτος προσφεύγων είχε υποβάλει ποινική καταγγελία στις 9 Φεβρουαρίου 2006 και είχε αργότερα αμφισβητήσει την παραγγελία υπ' αριθμ.80/2006 που εκδόθηκε από τον Εισαγγελέα Πρωτοδικών δυνάμει της οποίας η υπόθεση είχε τεθεί στο αρχείο. Κατά την άποψη της Κυβέρνησης, η υποβολή ποινικής καταγγελίας και – στην περίπτωση που είχε αργότερα τεθεί στο αρχείο – η υποβολή έφεσης κατά της παραγγελίας του εισαγγελέα ήταν κατάλληλα και αποτελεσματικά ένδικα μέσα όπως αποδείχθηκε από το γεγονός ότι ο πρώτος προσφεύγων τα χρησιμοποίησε. Οι δεύτερος και τρίτος προσφεύγοντες έπρεπε επομένως επίσης να έχουν στην διάθεσή τους αυτά τα ένδικα μέσα, αλλά καθώς δεν έπραξαν αυτό, η προσφυγή έπρεπε ανάλογα να απορριφθεί όσον αφορά στις καταγγελίες του δεύτερου και του τρίτου προσφεύγοντα αναφορικά με την αρχική ποινική έρευνα.

41. Δεύτερον, η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι η προσφυγή έπρεπε να απορριφθεί στο σύνολό της λόγω της μη-εξάντλησης των ένδικων μέσων της χώρας, καθώς κανένας από τους προσφεύγοντες δεν είχε καταθέσει προσφυγή για ζημίες σύμφωνα με το Άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα σε συνδυασμό με το Άρθρο 2 της Σύμβασης, το οποίο ήταν άμεσα εφαρμόσιμο στην Ελληνική νομική παραγγελία. Βασιζόμενη σε μία σειρά αποφάσεων που εκδόθηκαν από το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι μία προσφυγή για αποζημίωση αναφορικά με βλάβη που προκλήθηκε από παράνομες πράξεις ή παραλείψεις που διέπραξε το Δημόσιο θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα την απονομή αποζημίωσης αναφορικά με υλική ζημία και ηθική βλάβη και ήταν επομένως ένα κατάλληλο και αποτελεσματικό ένδικο μέσο που οι προσφεύγοντες έπρεπε να είχαν χρησιμοποιήσει. Κατά την άποψη της Κυβέρνησης, η παρούσα υπόθεση

έπρεπε να διαχωριστεί από τις αποφάσεις του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Παπαπέτρου και Άλλοι κατά της Ελλάδας* (αρ.17380/09 της 12^{ης} Ιουλίου 2011) και της υπόθεσης *Ζόντουλ κατά της Ελλάδας* (αρ.12294/07 της 17^{ης} Ιανουαρίου 2012) στις οποίες το Δικαστήριο απέρριψε την ένσταση της Κυβέρνησης της μη-εξάντλησης για αποτυχία χρήσης του ένδικου μέσου σύμφωνα με το Άρθρο 105. Στην προηγούμενη υπόθεση οι προσφεύγοντες είχαν καταθέσει προσφυγή για ζημιές που ακόμα εκκρεμούσαν κατά την στιγμή που προσέφυγαν στον Δικαστήριο και σε κάθε περίπτωση, δεν βρέθηκε καμία παραβίαση του Άρθρου 2. Στην τελευταία, το Δικαστήριο είχε απορρίψει την ένσταση της Κυβέρνησης βάσει του ότι οι προσφεύγοντες είχαν παραστεί στην δίκη ως πολιτικώς ενάγοντες· ωστόσο, σε αυτή την περίπτωση η ποινική δίωξη είχε ήδη ξεκινήσει. Έπρεπε επίσης να διαχωριστεί από άλλες υποθέσεις όπου μία προσφυγή για ζημιές είχε κριθεί ως ατελέσφορο ένδικο μέσο για καταγγελίες σύμφωνα με άλλα άρθρα της Σύμβασης.

42. Τέλος, η Κυβέρνηση προέβαλε ένταση ισχυριζόμενη έλλειψη καθεστώτος θύματος αναφορικά με τους δεύτερο και τρίτο προσφεύγοντες. Καθώς ο πρώτος προσφεύγων ήταν ο μόνος που είχε υποβάλει ποινική δίωξη – και αργότερα έφεση κατά της παραγγελίας του εισαγγελέα με την οποία ο φάκελος της υπόθεσης είχε τεθεί στο αρχείο – η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι οι δεύτερος και τρίτος προσφεύγοντες στερούνταν του καθεστώτος θύματος.

43. Οι προσφεύγοντες προσέβαλαν τις προτάσεις της Κυβέρνησης. Εκείνοι πρότειναν ότι η δική τους προσφυγή είχε ήδη ανακηρυχθεί παραδεκτή. Επιπλέον, ισχυρίστηκαν ότι σύμφωνα με τα Άρθρα 43 §§ 5 και 57 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας η αρχειοθέτηση φακέλου υπόθεσης από τον εισαγγελέα δεν κατέληγε σε *δεδικασμένο* (*res judicata*)· στην περίπτωση νέων γεγονότων ή αποδεικτικών στοιχείων όπως στην παρούσα υπόθεση, η έρευνα θα μπορούσε να αρχίσει ξανά. Αναφορικά με την απόφαση του Δικαστηρίου στην

υπόθεση *Γιοτόβα κατά της Βουλγαρίας* (αρ.43606/04 της 23^{ης} Οκτωβρίου 2012), οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι η ποινική έρευνα έπρεπε να είχε κριθεί ως ολόκληρη και η χρονική προθεσμία για την υποβολή προσφυγής στο Δικαστήριο έπρεπε επομένως να είχε υπολογιστεί από το τέλος της συμπληρωματικής ποινικής έρευνας, δηλαδή στις 16 Ιουνίου 2014.

44. Σε απάντηση της ένστασης της Κυβέρνησης σύμφωνα με το Άρθρο 35 §2(β) της Σύμβασης, οι προσφεύγοντες κατέθεσαν ότι η προηγούμενη δίκη ενώπιον του Δικαστηρίου είχε απλά ασχοληθεί με την καταγγελία τους σύμφωνα με το Άρθρο 6 §1 της Σύμβασης, ισχυριζόμενη ελλείψεις στην αρχική ποινική έρευνα, και όχι με την καταγγελία αναφορικά με την συνολική έλλειψη αποτελεσματικότητας της έρευνας σύμφωνα με το Άρθρο 2 της Σύμβασης. Η προκείμενη υπόθεση ασχολούνταν επομένως καθαρά με διάφορα αντικείμενα και επίσης περιελάμβανε νέα γεγονότα αφού αναφερόταν σε ελλείψεις όχι μόνο στην αρχική αλλά επίσης και στην συμπληρωματική προκαταρκτική έρευνα.

45. Αναφορικά με την ένσταση της Κυβέρνησης όπου ισχυρίζεται μη-εξάντληση των ενδίκων μέσων της χώρας, οι προσφεύγοντες αναφέρονται σε όλα τα αιτήματα που είχαν κάνει στα συμφραζόμενα τόσο της αρχικής όσο και της συμπληρωματικής προκαταρκτικής έρευνας, είτε όλοι μαζί είτε ο πρώτος προσφεύγων ξεχωριστά. Επίσης ισχυρίστηκαν ότι η εσωτερική νομοθεσία δεν είχε προβλέψει ένα αποτελεσματικό ένδικο μέσο αναφορικά με κάθε έλλειψη στην έρευνα. Αναφορικά με αγωγή για ζημίες σύμφωνα με το Άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου, οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι από την μία πλευρά η εν λόγω αγωγή θα είχε πολύ μικρές προοπτικές επιτυχίας και από την άλλη πλευρά, ότι δεν ήταν αποτελεσματική. Σε κάθε περίπτωση, είχαν ήδη ενταχθεί στην ποινική δίκη ως πολιτική αγωγή και επομένως θα ήταν ανούσιο να υποβάλλουν προσφυγή για βλάβη, καθώς και τα δύο νόμιμα ένδικα μέσα

υπηρετούσαν στον ίδιο σκοπό και θα ήταν υπερβολικό να εξαντληθούν και τα ποινικά και τα διοικητικά ένδικα μέσα σε σχέση με την ίδια υπόθεση. Οι προσφεύγοντες αναφέρθηκαν σε αρκετές αποφάσεις του Δικαστηρίου για να αποτυπώσουν ότι σε αρκετές περιπτώσεις έχει απορρίψει τον ισχυρισμό της Κυβέρνησης ότι μία αγωγή για βλάβες αποτελεί ένα αποτελεσματικό ένδικο μέσο για καταγγελίες που αφορούν σε διάφορα Άρθρα της Σύμβασης (υπόθεση *Γιότοβα* που αναφέρθηκε παραπάνω, §101· υπόθεση *Ζόντουλ κατά Ελλάδας* αρ.12294/07, §73 της 17^{ης} Ιανουαρίου 2012). Επίσης επεσήμαναν ότι οι εσωτερικές αποφάσεις στις οποίες βασίζεται η Κυβέρνηση στην προσπάθειά της να αποδείξει την αποτελεσματικότητα μιας αγωγής για βλάβη, αναφέρονταν σε υποθέσεις όπου οι θάνατοι υπό συζήτηση είχαν προκληθεί από ενέργειες κρατικών φορέων και επομένως δεν ήταν συγκρίσιμες με την παρούσα υπόθεση.

46. Τέλος, αναφορικά με την ένσταση της Κυβέρνησης με τον ισχυρισμό έλλειψης του καθεστώτος θύματος εκ μέρους των δεύτερου και τρίτου προσφεύγοντος, οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι η κατάταξη ως θύμα δεν εξαρτάται από την άσκηση κάποιου ένδικου μέσου. Αναφερόμενοι σε μία σειρά αποφάσεων του Δικαστηρίου στις οποίες οι προσφυγές που υποβλήθηκαν από συγγενείς των θανόντων θεωρήθηκαν παραδεκτές, οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι ήταν έμμεσα θύματα και ότι η ένσταση της Κυβέρνησης πρέπει αν απορριφθεί. Σε κάθε περίπτωση, οι δεύτερος και τρίτος προσφεύγοντες έχουν ενεργώς συμμετάσχει στην προκαταρκτική έρευνα υποβάλλοντας την προσφυγή για εκ νέου άνοιγμα της υπόθεσης και λαμβάνοντας μέρος στη δίκη ως πολιτική αγωγή.

2. Η εκτίμηση του Δικαστηρίου

47. Το Δικαστήριο σημειώνει στην αρχή ότι στην επιστολή που εστάλη από την Γραμματεία στις 5 Ιανουαρίου 2015, ενημερώθηκε απλά ο νομικός εκπρόσωπος των προσφευγόντων ότι ένας φάκελος είχε ανοιχτεί και ότι θα ενημερωνόταν για κάθε απόφαση που θα ελάμβανε το Δικαστήριο. Στο

στάδιο αυτό θα μπορούμε μόνο να ειπωθεί ότι η προσφυγή δεν είχε απορριφθεί για διοικητικούς λόγους για αδυναμία συμμόρφωσης με τις προϋποθέσεις που καθορίζονται στον Κανόνα 47 του Κανόνα του Δικαστηρίου, κάτι που δεν είναι το ίδιο όπως με το να επιβεβαιωθεί το παραδεκτό μιας προσφυγής που διέπεται από το Άρθρο 35 της Σύμβασης η οποία δεν έχει ακόμα εξεταστεί από το Δικαστήριο (δείτε την υπόθεση *Ποντέσκι κατά του Σαν Μαρίνο* υπ' αριθμ.66357/14, § 88, της 13^{ης} Απριλίου 2017).

48. Αναφορικά με τις αιτήσεις των μερών, το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι ενστάσεις της Κυβέρνησης μπορούν να διαχωριστούν σε δύο μέρη: από την μία πλευρά, προέβαλαν μία σειρά ενστάσεων αναφορικά με τις καταγγελίες που σχετίζονται με την αρχική ποινική έρευνα, δηλαδή ότι αυτές υποβλήθηκαν εκτός του χρονικού ορίου και ότι οι δεύτερος και τρίτος προσφεύγοντες απέτυχαν να εξαντλήσουν τα νόμιμα ένδικα μέσα της χώρας επειδή δεν είχαν υποβάλει ποινική καταγγελία. Από την άλλη πλευρά, η Κυβέρνηση προέβαλε κάποιες ενστάσεις αναφορικά με την προσφυγή ως σύνολο, δηλαδή ότι οι καταγγελίες ήταν ουσιαστικά οι ίδιες με εκείνες που προέβαλαν στην προσφυγή υπ'αριθμ.13207/07, πως όλοι οι προσφεύγοντες είχαν αποτύχει να εξαντλήσουν τα ένδικα μέσα της χώρας λόγω του γεγονότος ότι δεν είχαν υποβάλλει μια προσφυγή για ζημίες σύμφωνα με το Άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα και επίσης ότι οι δεύτερος και τρίτος προσφεύγοντες στερούνταν του καθεστώτος θύματος.

(α) αδυναμία συμμόρφωσης με τον κανόνα των έξι μηνών σύμφωνα με το Άρθρο 35 § 1 της Σύμβασης

49. Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι το Άρθρο 35 § 1 της Σύμβασης προβλέπει ότι μπορεί μόνο να ασχοληθεί με καταγγελία που έχει εισαχθεί εντός έξι μηνών από την ημερομηνία λήψης της τελικής απόφασης κατά την

πορεία εξάντλησης των ένδικων μέσων της χώρας. Ο σκοπός του κανόνα των έξι μηνών σύμφωνα με το Άρθρο 35 § 1 της Σύμβασης είναι να προωθήσει τη νομική βεβαιότητα και να διασφαλίσει ότι υποθέσεις που εγείρουν ζητήματα σύμφωνα με την Σύμβαση αντιμετωπίζονται εντός εύλογου χρόνου (δείτε την υπόθεση *Οπούζ κατά Τουρκίας* υπ' αριθμ.33401/02, § 110, ΕΔΔΑ 2009). Αποτρέπει τις αρχές και άλλα ενδιαφερόμενα πρόσωπα από το να βρίσκονται σε μία κατάσταση αβεβαιότητας για μία παρατεταμένη χρονική περίοδο. Τέλος, διασφαλίζει ότι, όσο είναι δυνατόν, ζητήματα εξετάζονται ενώ είναι ακόμα νωπά, πριν το πέρασμα του χρόνου καταστήσει δύσκολη την εξακρίβωση των σχετικών γεγονότων και καταστήσει μία δίκαιη εξέταση του ζητήματος υπό συζήτηση σχεδόν αδύνατη (δείτε υπόθεση *Τζερόνοβιτς κατά Λιθουανίας* [GC], υπ' αριθμ.44898/10, § 74, ΕΔΔΑ 2016). Όπου δεν είναι διαθέσιμο στον προσφεύγοντα κάποιο αποτελεσματικό ένδικο μέσο, η περίοδος ξεκινά να μετρά από την ημερομηνία που έγιναν καταγγελίες για αυτές τις ενέργειες ή τα μέτρα, ή από την ημερομηνία επίγνωσης της πράξης αυτής ή των αποτελεσμάτων της ή ζημίας για τον προσφεύγοντα (δείτε την υπόθεση *Μπλόκιν κατά Ρωσίας* [GC], υπ' αριθμ. 47152/06, §106, ΕΔΔΑ 2016).

50. Επιστρέφοντας στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η προκαταρκτική έρευνα που διεξήχθη από τις αρχές της χώρας έλαβε χώρα σε δύο διακριτές φάσεις: το ένα μέρος διεξήχθη μεταξύ του 2005 και του 2006 και άλλο μέρος διεξήχθη μεταξύ του 2012 και του 2014. Η αρχική ποινική έρευνα ολοκληρώθηκε δυνάμει της παραγγελίας υπ' αριθμ.565/25-9-2006 που εκδόθηκε από τον εισαγγελέα Εφετών Αθηνών, η οποία επικύρωσε το συμπέρασμα του εισαγγελέα στο πρωτοδικείο Αθηνών πως δεν υπήρχαν επαρκείς ενδείξεις ποινικού αδικήματος για να δικαιολογηθεί η έναρξη μιας ποινικής δίωξης Το επόμενο διαδικαστικό βήμα ήταν το αίτημα των

προσφευγόντων με ημερομηνία 8 Φεβρουαρίου 2012 για το εκ νέου άνοιγμα της έρευνας. Μετά από αυτό, συμπληρωματική προκαταρκτική έρευνα διεξήχθη μεταξύ Φεβρουαρίου 2012 και Ιουνίου 2014.

51. Όπως είναι εμφανές από τα ανωτέρω, στην περίοδο μεταξύ των δύο φάσεων της έρευνας ο φάκελος της υπόθεσης είχε τεθεί στο αρχείο, λόγω του γεγονότος ότι δεν είχαν υπάρξει επαρκή στοιχεία ποινικού αδικήματος που να δικαιολογήσουν την έναρξη της ποινικής δίκης. Σύμφωνα με την νομοθεσία της χώρας, που θα ήταν το τέλος της έρευνας στην ποινική καταγγελία που είχε υποβληθεί από τον πρώτο προσφεύγοντα εκτός εάν νέα γεγονότα ή στοιχεία προέκυπταν, τα οποία κατά την γνώμη του εισαγγελέα θα εγγυούνταν μία συμπληρωματική έρευνα.

52. Το Δικαστήριο σημειώνει τον ισχυρισμό των προσφευγόντων ότι η προκαταρκτική ποινική έρευνα θα έπρεπε να είχε αντιμετωπιστεί ως ολόκληρη. Ωστόσο, κατά την άποψη του Δικαστηρίου, οι δύο φάσεις έρευνας ήταν διακριτές. Οι προσφεύγοντες θα έπρεπε να είχαν ενημερωθεί για την αναποτελεσματικότητα της αρχικής ποινικής έρευνας αρκετά πριν υποβάλλουν αίτημα στον εισαγγελέα στις 8 Φεβρουαρίου 2012 και εάν είχαν εγείρει κάποια ένσταση αναφορικά με τις ελλείψεις στην αρχική έρευνα εντός έξι μηνών από την ημερομηνία έκδοσης της παραγγελίας υπ' αριθμ.565/25-9-2006. Οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν να βασιστούν στο πιθανό εκ νέου άνοιγμα του φακέλου της υπόθεσης, που η νομοθεσία της χώρα θα επέτρεπε μόνον εάν νέα γεγονότα ή στοιχεία παρουσιάζονταν, και ακόμα και τότε θα είχε τεθεί στη κρίση του εισαγγελέα. Η περίοδος των περισσότερων από πέντε χρόνια που πέρασαν μεταξύ των δύο φάσεων της προκαταρκτικής ποινικής έρευνας – αναφορικά με την οποία οι προσφεύγοντες δεν παρείχαν καμία εξήγηση που να δίνει λεπτομέρειες για το λόγο που χρειάστηκε τόσος χρόνος να αναζητηθούν και εισαχθούν τα νέα στοιχεία – επαρκώς μακροσκελής για να

έχει κάνει πιο αυστηρό τον σύνδεσμο μεταξύ των δύο ξεχωριστών φάσεων της έρευνας. Οι προσφεύγοντες πρέπει να είχαν συνειδητοποιήσει την αναποτελεσματικότητα της αρχικής προκαταρκτικής έρευνας αμέσως μόλις η υπόθεση τέθηκε στο αρχείο και επομένως θα έπρεπε να είχαν εισάγει την προσφυγή τους αναφορικά με το τμήμα της έρευνας εντός έξι μηνών από την ημερομηνία κατά την οποία ο εισαγγελέας Εφετών επιβεβαίωσε ότι είχε αρχειοθετηθεί (δείτε την υπόθεση *Σεφ κατά Τουρκίας* υπ' αριθμ.12938/07, §§62-64 της 3^{ης} Μαΐου 2016 και υπόθεση *Κάντρι Μπουντάκ κατά Τουρκίας* υπ' αριθμ.44814/07, §§ 56-58 της 9^{ης} Δεκεμβρίου 2014).

53. Η παρούσα υπόθεση επομένως ευδιάκριτη από την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Γιότοβα* (αναφέρθηκε πιο πάνω) στην οποία είχαν βασιστεί οι προσφεύγοντες. Στην υπόθεση εκείνη η ποινική έρευνα που διεξήχθη από τον εισαγγελέα είχε αναβληθεί τέσσερις φορές και ο φάκελος της υπόθεσης δεν είχε τεθεί στο αρχείο αλλά είχε σταλεί πίσω στον ανακριτή για να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα και να ταυτιστεί ο δράστης του εγκλήματος (δείτε υπόθεση *Γιότοβα* που αναφέρεται πιο πάνω, § 51). Επιπρόσθετα, η ποινική έρευνα από τον εισαγγελέα είχε συνεχιστεί κατόπιν της επιτυχούς αμφισβήτησης από τους προσφεύγοντες της απόφασης αναστολής της ποινικής έρευνας, ενώ στην παρούσα υπόθεση η έφεση του πρώτου προσφεύγοντα κατά της απόφασης του εισαγγελέα να αρχειοθετήσει τον φάκελο της υπόθεσης ήταν ανεπιτυχής και συμπληρωματική προκαταρκτική εξέταση δεν παραγγέλθηκε έως πέντε χρόνια αργότερα, μετά την παρουσίαση νέων αποδεικτικών στοιχείων.

54. Προκύπτει από τα ανωτέρω ότι οι προσφεύγοντες απέτυχαν να συμμορφωθούν με τον κανόνα των έξι μηνών αναφορικά με τις καταγγελίες τους με τις οποίες ισχυρίζονται ελλείψεις στην αρχική προκαταρκτική έρευνα που διεξήχθη το 2005 και 2006 και αυτή η πλευρά της υπόθεσης πρέπει να

απορριφθεί σύμφωνα με το Άρθρο 35 §1 και 4 της Σύμβασης.

55. Εν όψει του ανωτέρω συμπεράσματος, το Δικαστήριο δεν το θεωρεί απαραίτητο να εξετάσει την άλλη ένσταση της Κυβέρνησης σχετικά με την αρχική ποινική έρευνα, δηλαδή ότι οι δεύτερος και τρίτος προσφεύγοντες δεν κατάφεραν να εξαντλήσουν τα ένδικα μέσα της χώρας επειδή δεν κατέθεσαν ποινική καταγγελία.

(β) Προσφυγή ουσιαστικά ίδια με υπόθεση που έχει ήδη εξεταστεί από το Δικαστήριο

56. Για να αποτραπεί το Δικαστήριο από το να ασχοληθεί με προσφυγή η οποία είναι ουσιαστικά ίδια με ζήτημα που ήδη έχει αποφασιστεί, το κριτήριο του παραδεκτού σύμφωνα με το πρώτο σκέλος του Άρθρου 35 §2 (β) της Σύμβασης προορίζεται να διασφαλίσει την οριστικότητα των αποφάσεων του Δικαστηρίου και να αποτρέψει τους προσφεύγοντες από το να αναζητήσουν, μέσω άσκησης μίας νέας προσφυγής, να καταθέσουν έφεση κατά προηγούμενων κρίσεων ή αποφάσεων του Δικαστηρίου (δείτε υπόθεση *Χάρκινς κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC] υπ' αριθμ.71537/14 §41 της 10^{ης} Ιουλίου 2017· υπόθεση *Λόου κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (απόφ.) υπ' αριθμ. 12486/07 της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 2009 και υπόθεση *Καυκάρη κατά Κύπρου* (αποφ.) υπ' αριθμ.9644/09, §67, της 21^{ης} Ιουνίου 2011).

57. Μία προσφυγή γενικώς θα έρθει σε σύγκρουση με το πρώτο σκέλος του Άρθρου 35 §2 (β) όπου προσφεύγων έχει στο παρελθόν προσφύγει και η οποία σχετίζεται ουσιαστικά με το ίδιο πρόσωπο, τα ίδια γεγονότα και έθεσε τις ίδιες καταγγελίες (δείτε υπόθεση *Βόζνοβιτς κατά Κροατίας* (αποφ.) υπ' αριθμ.4819/10, §28 της 26^{ης} Ιουνίου 2012 · *Άντονι Ακουιλίνα κατά Μάλτα* υπ' αριθμ. 3851/12, §34 της 11^{ης} Δεκεμβρίου 2014· και *Χ. κατά Σλοβενίας* (αποφ.) υπ' αριθμ.4473/14, §40 της 12^{ης} Μαΐου 2015). Είναι ανεπαρκές για έναν προσφεύγοντα να ισχυριστεί νέες πληροφορίες όπου εκείνος ή εκείνη

έχει απλά επιδιώξει να υποστηρίξει τις παλιές του ή της καταγγελίες με νέα νομικά επιχειρήματα (δείτε για παράδειγμα υπόθεση *I.J.L. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (αποφ.) υπ' αριθμ. 39029/97 της 6^{ης} Ιουλίου 1999 και υπόθεση *Καυκάρη* (αποφ.) που αναφέρθηκε πιο πάνω, §68). Προκειμένου το Δικαστήριο να λάβει υπόψη μία προσφυγή η οποία σχετίζεται με τα ίδια γεγονότα όπως μία προηγούμενη προσφυγή, ο προσφεύγων πρέπει ειλικρινά να προωθήσει μία νέα καταγγελία ή να υποβάλλει νέες πληροφορίες που δεν έχουν στο παρελθόν κριθεί από το Δικαστήριο, εντός χρονικού ορίου έξι μηνών που καθορίζεται στο Άρθρο 35 §1 της Σύμβασης (δείτε υπόθεση *Λόου* (αποφ.) και *Καυκάρη* (απόφ.), §68, και οι δύο αναφέρθηκαν πιο πάνω).

58. Εν όψει των ανωτέρω σκέψεων αναφορικά με την αδυναμία των προσφευγόντων να συμμορφωθούν με τον κανόνα των έξι μηνών, το Δικαστήριο θα εξετάσει την ένσταση του παραδεκτού σύμφωνα με το Άρθρο 35 §2(β) της Σύμβασης μόνο αναφορικά με την συμπληρωματική έρευνα. Αναφορικά με αυτό, αρκεί να πούμε ότι η συμπληρωματική έρευνα έλαβε χώρα μεταξύ του 2012 και του 2014, δηλαδή αρκετά μετά την υποβολή της προσφυγής υπ' αριθμ. 13207/07 στο Δικαστήριο, και επομένως, το μέρος αυτό της προσφυγής δεν αναφέρεται στα ίδια γεγονότα όπως το προηγούμενο.

59. Προκύπτει ότι η ένσταση της Κυβέρνησης θα απορριφθεί στο βαθμό που αφορά την συμπληρωματική έρευνα.

(γ) Μη-εξάντληση των ένδικων μέσων της χώρας

60. Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι ο κανόνας της εξάντλησης των ένδικων μέσων της χώρας όπως αναφέρεται στο Άρθρο 35 §1 της Σύμβασης υποχρεώνει τους προσφεύγοντες να χρησιμοποιήσουν πρώτα τα ένδικα μέσα που φυσιολογικά είναι διαθέσιμα και επαρκή στο εσωτερικό νομικό σύστημα για να τους επιτρέψει να επιτύχουν την αποκατάσταση των προβαλλόμενων παραβιάσεων. Η ύπαρξη των διορθωτικών μέσων πρέπει να είναι επαρκώς

σίγουρη τόσο στην πράξη όσο και στην θεωρία, ενώ εάν αποτύχει αυτό, αυτά θα στερούνται της απαιτούμενης προσβασιμότητας και αποτελεσματικότητας. Το Άρθρο 35 §1 επίσης προϋποθέτει οι καταγγελίες που προορίζονται στη συνέχεια να υποβληθούν ενώπιον του Δικαστηρίου, να έχουν υποβληθεί προς το αρμόδιο οικείο όργανο, τουλάχιστον κατ' ουσίαν και σύμφωνα με τις επίσημες απαιτούμενες προϋποθέσεις που καθορίζονται στον νόμο της χώρας, αλλά καμία προσφυγή να μην έχει υποβληθεί για μέτρα που είναι ανεπαρκή ή αναποτελεσματικά (δείτε την υπόθεση *Ακσού κατά Τουρκίας* της 18^{ης} Δεκεμβρίου 1996, §§51-52, Αναφορές Κρίσεων και Αποφάσεων 1996-VI, και υπόθεση *Ακντιβάρ και Άλλων κατά Τουρκίας* της 16^{ης} Σεπτεμβρίου 1996, §§65-67, Αναφορές 1996- IV).

61. Το Δικαστήριο δίνει έμφαση στο ότι ο κανόνας της εξάντλησης των μέτρων της χώρας πρέπει να εφαρμοστεί με κάποιο βαθμό ευελιξίας και χωρίς υπερβολική τυπολατρία (δείτε υπόθεση *Μοκάνου και Άλλοι κατά Ρουμανίας* [GC], no.s10865/09 και 2 άλλες, §224, ΕΔΔΑ 2014 (αποσπάσματα)). Αναγνωρίστηκε ότι ο κανόνας της εξάντλησης δεν είναι ούτε απόλυτος ούτε ικανός να εφαρμοστεί αυτόματα· με σκοπό να αναθεωρηθεί εάν έχει τηρηθεί, είναι σημαντικό να λάβουμε υπόψη τις συνθήκες κάθε ατομικής υπόθεσης. Αυτό σημαίνει συγκεκριμένα, ότι το Δικαστήριο πρέπει να λάβει ρεαλιστικά υπ' όψιν όχι μόνο την ύπαρξη επίσημων μέτρων στο νομικό σύστημα του ενδιαφερόμενου Συμβαλλόμενου Κράτους, αλλά επίσης του γενικού πλαισίου στο οποίο λειτουργούν, καθώς επίσης και τις προσωπικές συνθήκες του προσφεύγοντα. Πρέπει τότε να εξετάσει εάν, σε όλες τις συνθήκες της υπόθεσης, ο προσφεύγων έκανε ότι ήταν εύλογα αναμενόμενο από εκείνον ή εκείνη για να εξαντλήσει τα οικεία μέτρα (δείτε υπόθεση *Ακντιβάρ* που αναφέρθηκε παραπάνω, § 69, και υπόθεση *Ακσού* που αναφέρθηκε παραπάνω, §§ 53-54).

62. Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι οι

προσφεύγοντες θα έπρεπε να είχαν υποβάλει αίτημα αποζημίωσης αναφορικά με την βλάβη που προκλήθηκε από τις ενέργειες ή παραλείψεις των ανακριτικών αρχών και συγκεκριμένα από την έλλειψη μιας αποτελεσματικής έρευνας για τον θάνατο του Τσαλικίδη. Από την άποψη αυτή, βασίστηκαν σε μια σειρά εγχώριων αποφάσεων στις οποίες επιδικάστηκε αποζημίωση σε συγγενείς των θανόντων προσώπων, ο θάνατος των οποίων αποδόθηκε σε Κρατικούς αξιωματούχους. Ωστόσο, η Κυβέρνηση δεν αναφέρθηκε σε κάποιο παράδειγμα όπου εγχώρια δικαστήρια επιδίκασαν αποζημίωση για βλάβη που προκλήθηκε από διαδικαστικές ανεπάρκειες μιας έρευνας που πραγματοποιήθηκε από τις αρχές του Κράτους.

63. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι η ένσταση της Κυβέρνησης συνδέεται στενά με την ουσία των καταγγελιών των προσφευγόντων. Επομένως συνδέει την ένσταση με την ουσία της υπόθεσης.

(δ) Το καθεστώς θύματος για τον δεύτερο και τον τρίτο προσφεύγοντα

64. Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι στενά μέλη της οικογένειας, συμπεριλαμβανομένων των αδελφών, ενός προσώπου ο θάνατος του οποίου φέρεται να εμπλέκει την ευθύνη του Κράτους, μπορούν τα ίδια με αξιώσουν να είναι έμμεσα θύματα της φερόμενης παραβίασης του Άρθρου 2 της Σύμβασης και το ερώτημα του εάν ήταν νόμιμοι κληρονόμοι του θανόντος δεν είναι σχετικό (δείτε υπόθεση *Βελίκοβα κατά Βουλγαρίας* (αποφ.) υπ' αριθμ. 41488/98, ΕΔΔΑ 1999-V (αποσπάσματα), και υπόθεση *Βαν Κόλλε κατά Ηνωμένου Βασιλείου* υπ' αριθμ. 7678/09, §86 της 13^{ης} Νοεμβρίου 2012). Το Δικαστήριο θεωρεί ότι καθώς οι γονείς του Τσαλικίδη, ο δεύτερος και ο τρίτος προσφεύγων θα μπορούσαν νομίμως να αξιώσουν να είναι θύματα όποιας έλλειψης στην έρευνα του θανάτου του γιου τους (δείτε για παράδειγμα την υπόθεση *Κουρτ κατά Τουρκίας* της 25^{ης} Μαΐου 1998, §134, Αναφορές 1998-III, και υπόθεση *Εμάρς κατά Λιθουανίας* υπ' αριθμ. 22412/08, § 51, της 18^{ης} Νοεμβρίου 2014). Εν όψει των ανωτέρω, η ένσταση της Κυβέρνησης πρέπει

να απορριφθεί.

65. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι το υπόλοιπο της προσφυγής δεν είναι ξεκάθαρα αβάσιμο στα πλαίσια ερμηνείας του Άρθρου 35 § 3(α) της Σύμβασης. Παρατηρεί επίσης ότι δεν είναι απαράδεκτη για οιονδήποτε άλλο λόγο. Πρέπει επομένως να κηρυχθεί παραδεκτή.

B. Ουσία

1. Τα επιχειρήματα του προσφεύγοντα

66. Οι προσφεύγοντες καταγγέλλουν ότι πολύ λίγα μέτρα είχαν ληφθεί από τις εθνικές αρχές κατά την διάρκεια της έρευνας που διεξήχθη από το 2012 έως το 2014 και επιχειρηματολογούν ότι τα βήματα εκείνα δεν ήταν αρκετά για να διευκρινίσουν τις συνθήκες που περιβάλλουν τον θάνατο του κ.Τσαλικίδη. Κατά την γνώμη τους, δεν είχε αποδειχθεί ότι ο θανών είχε αυτοκτονήσει και τα μέτρα που ελήφθησαν στην δεύτερη έρευνα δεν υπήρξαν επαρκή για να επανορθώσουν τις σοβαρές παραλείψεις που προσδιορίστηκαν κατά την διάρκεια της αρχικής έρευνας.

67. Οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι κατά την διάρκεια της συμπληρωματικής έρευνας, είχαν προκύψει νέα στοιχεία τα οποία είχαν ενδυναμώσει το σενάριο της ανθρωποκτονίας, ενώ το σενάριο της αυτοκτονίας είχε γίνει λιγότερο πιθανό. Από την άποψη αυτή, υπογράμμισαν την σημασία των εκθέσεων από τους δύο νέους εμπειρογνώμονες, δηλαδή τους Σ.Κ. και Th.V. – και οι δύο από εκείνους κατέχουν άριστα διαπιστευτήρια – οι οποίοι είχαν προσδιορίσει μια σειρά ανησυχητικών χαρακτηριστικών στην αρχική αυτοψία, όπως η απουσία τυπικών σημαδιών απαγχονισμού, οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των μαρτυριών των ιατροδικαστών ως προς την θέση του σημαδιού από το σκοινί και οι ασυνέπειες σχετικά με την αιτία θανάτου. Οι προσφεύγοντες είχαν ενημερώσει τις αρχές για τις αντιφάσεις που ρίχνουν μια σκιά στα συμπεράσματα της αρχικής έρευνας, αμέσως μόλις τα είχαν πληροφορηθεί, με την βοήθεια των δικών τους τεχνικών συμβούλων. Επίσης αναφέρθηκαν στην ψυχιατρική έκθεση που συντάχθηκε κατόπιν δικού τους

αιτήματος, η οποία ανέφερε ότι ο θανών δεν είχε προδώσει κάποιο από τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας που σχετίζεται με κίνδυνο αυτοκτονίας.

68. Πιο σημαντικό, βασίστηκαν στα στοιχεία που ανακαλύφθηκαν μετά την εκταφή της σορού, δηλαδή το σπασμένο υοειδές οστό, ένα φαινόμενο που συνάδει με στραγγαλισμό. Παρόλο που το πέρασμα του χρόνου και η απουσία του περιβάλλοντος μαλακού ιστού είχαν καταστήσει αδύνατο να υπάρξει συμπέρασμα για το εάν το υοειδές οστό είχε σπάσει *προ ή μετά θάνατον*, οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι θα ήταν ιδιαίτερα απίθανο για όλα τα άλλα οστά να έχουν μείνει άθικτα και το μόνο που έσπασε μετά τον θάνατο να είναι το υοειδές οστό. Για τους προσφεύγοντες, το στοιχείο αυτό ήταν επαρκές για να αμφισβητηθούν τα συμπεράσματα της αρχικής έρευνας και να προταθεί η ανθρωποκτονία αντί της αυτοκτονίας. Από την άποψη αυτή, παρέθεσαν τις εκθέσεις που συντάχθηκαν από τους τρεις ιατροδικαστές μετά την εκταφή. Ενώ κατά την διάρκεια της αρχικής έρευνας ο θάνατος είχε θεωρηθεί αυτοκτονία - για τον λόγο αυτό ο φάκελος της υπόθεσης είχε τεθεί στο αρχείο – τα ευρήματα της ιστολογικής έκθεσης είχαν ωθήσει δύο από τους τρεις ιατροδικαστές, δηλαδή τους Ι.Β. και Ν.Κ., να συμπεράνουν ότι η αιτία θανάτου παρέμενε αδιευκρίνιστη, που σημαίνει ότι η ανθρωποκτονία δεν είχε εξαιρεθεί. Η τρίτη ιατροδικαστής Χ.Σ. είχε ετοιμάσει παρόμοια έκθεση χωρίς αναφορά στην αιτία θανάτου.

69. Οι προσφεύγοντες ανέφεραν μια σειρά ερευνητικών μέτρων που έπρεπε να είχαν ληφθεί προκειμένου ή έρευνα να ήταν αποτελεσματική. Το βιολογικό υλικό που ελήφθη μετά την εκταφή της σορού του κ.Τσαλικίδη έπρεπε να είχε αποσταλεί σε εργαστήρια στο εξωτερικό, τα οποία διαθέτουν καλύτερο εξοπλισμό από τα εργαστήρια στην Ελλάδα για την ταυτοποίηση φαρμάκων ή δηλητηρίου στη σορό του θανόντος. Ιατροδικαστική εξέταση του

τόπου θανάτου και αναπαράσταση του θανάτου έπρεπε να είχε παραγγελθεί για να χυθεί φως στις συνθήκες θανάτου και συγκεκριμένα να εξεταστεί εάν η σορός θα είχε χτυπήσει σε κάποιο κοντινό έπιπλο και επομένως θα είχε υποστεί τραυματισμούς. Μία νέα ιατροδικαστική έκθεση θα έπρεπε επίσης να είχε συνταχθεί από ανεξάρτητο ιατροδικαστή ώστε να διευκρινιστούν οι αντιφάσεις και οι αποκλίσεις μεταξύ των άλλων εκθέσεων, συγκεκριμένα εάν το σημάδι από το σκοινί είχε πλάγια κατεύθυνση ή κύκλωνε την αυχενική μοίρα του θανόντος. Εξέταση DNA και έκθεση τεχνικού συμβούλου για τον κόμπο ο οποίος είχε διατηρηθεί, έπρεπε να είχαν παραγγελθεί ώστε να εξακριβωθεί εάν υπήρχαν αποτυπώματα άλλου ατόμου σε αυτόν και εάν ο θανών θα ήταν ικανός να δέσει έναν τέτοιο σύνθετο κόμπο. Επιπρόσθετα, θα έπρεπε να είχε ζητηθεί από την εταιρεία τηλεφωνίας V. να καταθέσει τα πρακτικά της συνάντησης που φέρεται να είχε λάβει χώρα την ημέρα πριν τον θάνατο του Τσαλικίδη και έπρεπε να είχε ζητηθεί από εκπροσώπους της εταιρείας να επιβεβαιώσουν επισήμως ότι εκείνος ήταν ο αρμόδιος υπάλληλος για την αποδοχή εκ μέρους της εταιρείας τους του νόμιμου λογισμικού που παρασχέθηκε από την εταιρεία E. και το οποίο είχε χρησιμοποιηθεί για να ενεργοποιηθεί το πρόγραμμα των υποκλοπών. Τέλος, οι τεχνικοί σύμβουλοι Σ.Κ. και Th.V. έπρεπε να είχαν κληθεί να καταθέσουν και να εξεταστούν κατ' αντιπαράσταση μαζί με τους ιατροδικαστές Γ.Δ.Λ. και Φ.Κ. και θα έπρεπε να είχαν ληφθεί νέες μαρτυρικές καταθέσεις αναφορικά με τα νέα στοιχεία που αποκτήθηκαν.

70. Οι προσφεύγοντες επίσης αμφισβητούν τα συμπεράσματα της Δρ. Χ.Σ. που περιλαμβάνει το έγγραφο που προσκομίστηκε από την Κυβέρνηση σε επιβεβαίωση των επιχειρημάτων της (δείτε παράγραφο 81 παρακάτω). Υποστήριξαν ότι η ιατροδικαστής αυτή δεν ήταν αμερόληπτη, καθώς της

είχε αρχικώς ζητηθεί να συντάξει μία έκθεση ως ανεξάρτητη εμπειρογνώμων μετά την εκταφή και σε δεύτερο στάδιο είχε ενεργήσει ως επιστημονική σύμβουλος εκ μέρους της Κυβέρνησης για τους σκοπούς της παρούσας προσφυγής.

71. Υπό το φως των ανωτέρω, οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι οι εθνικές αρχές δεν κατάφεραν να λάβουν δεόντως υπ' όψιν τα νέα στοιχεία και να παραγγείλουν περαιτέρω ερευνητικά μέτρα τα οποία θα είχαν ρίψει φως στις συνθήκες που περιβάλλουν τον θάνατο του Τσαλικίδη. Τα μέτρα που ελήφθησαν στη νέα έρευνα έδειξαν ότι υπήρξαν αρκετές ανεπάρκειες στην αρχική έρευνα, μερικές από τις οποίες θα μπορούσαν να είχαν διορθωθεί κατά την διάρκεια της συμπληρωματικής έρευνας· ωστόσο, αυτό δεν συνέβη. Ο εισαγγελέας είχε επιλέξει να αρχειοθετήσει τον φάκελο της υπόθεσης χωρίς να έχει λάβει κανένα νέο ερευνητικό μέτρο και χωρίς να έχει παράσχει επαρκή αιτιολογία για την απόφασή του.

2. Τα επιχειρήματα της Κυβέρνησης

72. Η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι μία πολύ αποτελεσματική, εξονυχιστική και άμεση έρευνα είχε λάβει χώρα για τις συνθήκες που περιέβαλαν τον θάνατο του Τσαλικίδη, τόσο στο αρχικό στάδιο όσο και μετά το αίτημα των προσφευγόντων για να ανοίξει εκ νέου ο φάκελος της υπόθεσης το 2012.

73. Η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι οι προσφεύγοντες στην ουσία κατήγγειλαν την αξιολόγηση των στοιχείων από τις αρχές της χώρας, παραβλέποντας το γεγονός ότι το Δικαστήριο δεν είναι δικαστήριο τετάρτου βαθμού. Η Κυβέρνηση ακόμα ισχυρίστηκε ότι οι προσφεύγοντες είχαν βασίσει τους ισχυρισμούς τους αναφορικά με την αναποτελεσματικότητα της έρευνας, μονάχα σε μία αποσπασματική αξιολόγηση των στοιχείων που είχαν συλλεχθεί ενώ αυτή διεξαγόταν. Ωστόσο, ο εισαγγελέας του Πρωτοδικείου Αθηνών – ο οποίος στις 16 Ιουνίου 2014 επικύρωσε το συμπέρασμα που είχε οριστεί με την παραγγελία 80/06, ότι δεν υπήρχαν στοιχεία κανενός ποινικού αδικήματος

– είχε λάβει δεόντως υπ’ όψιν όλα τα στοιχεία, συμπεριλαμβανομένων των εκθέσεων που είχαν σχηματιστεί – με μεγάλη καθυστέρηση – από τους τεχνικούς συμβούλους των προσφευγόντων.

74. Επιπρόσθετα, οι δύο ιατροδικαστικές εκθέσεις που ετοιμάστηκαν από τους Σ.Κ. και Th.V. δεν ήταν πειστικές όπως και δεν ήταν όμοιες και δεν είχαν συμπεριλάβει αξιόπιστα στοιχεία που θα μπορούσαν να είχαν θέσει υπό αμφισβήτηση τα συμπεράσματα της πρώτης έκθεσης αυτοψίας που είχε συνταχθεί από τον Γ.Δ.Α. Συγκεκριμένα, ο Σ.Κ. είχε βασιστεί σε μερικά στοιχεία, χωρίς να έχει εξετάσει την σορό ή να έχει από πρώτο χέρι γνώση του φακέλου της υπόθεσης. Είχε συμπεριλάβει σχόλια που συνήθως δεν απαντώνται σε ιατροδικαστικές εκθέσεις – όπως το γεγονός ότι ο θανών είχε εκφράσει φόβους για την ασφάλειά του κατά την διάρκεια των εβδομάδων που προηγήθηκαν του θανάτου του – και είχε παραβλέψει κάποιο από το υλικό στον φάκελο της υπόθεσης. Συγκεκριμένα, είχε σχολιάσει στην έκθεσή του την απουσία υπόστασης του πτώματος στα πόδια του θανόντος ως μία ένδειξη ότι ο θανών δεν είχε κρεμαστεί· ωστόσο, δεν είχε καταφέρει να σημειώσει ότι το σώμα είχε βρεθεί μόνο μερικές ώρες μετά τον απαγχονισμό κάτι που θα μπορούσε να είχε εξηγήσει την απουσία αυτών των ενδείξεων. Η δήλωση του Σ.Κ. ότι ο κόμπος ήταν αρκετά σύνθετος, είχε βασιστεί σε φωτογραφίες αμφιβόλου προέλευσης και ευκρίνειας και ήταν αντίθετη με την δήλωση του Φ.Κ., ο οποίος είχε εκφράσει την άποψη ότι ο κόμπος ήταν απλός. Γενικά, τα συμπεράσματά του ήταν διφορούμενα.

75. Αναφορικά με την ιατροδικαστική έκθεση που συντάχθηκε από τον Th.V., η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι ήταν ασαφής και δεν είχε παράσχει συγκεκριμένα στοιχεία που θα μπορούσαν να είχαν θέσει υπό αμφισβήτηση τα συμπεράσματα της αρχικής αυτοψίας. Επιπρόσθετα, το σχόλιο του Th.V. ότι η

έλλειψη τραυματισμών που προκλήθηκαν από σπασμούς του σώματος μετά θάνατον, ήταν παράξενο και δεν ήταν βάσιμο καθώς η σορός δεν ήταν κρεμασμένη κοντά σε τοίχους που θα μπορούσαν να είχαν προκαλέσει ανάλογους τραυματισμούς.

76. Όσον αφορά της ψυχιατρική έκθεση, η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι ήταν έτοιμη από ψυχίατρο ο οποίος δεν είχε ποτέ γνωρίσει τον Τσαλικίδη και είχε βασιστεί σε μαρτυρίες συγγενών και φίλων, χωρίς να ληφθεί υπ' όψιν η ψυχολογική τους κατάσταση μετά τον θάνατο του αγαπημένου τους. Αλλά ακόμα και σε αυτές τις συνθήκες, ο ψυχίατρος δεν είχε εξαιρέσει την πιθανότητα ο Τσαλικίδης να είχε διαπράξει αυτοκτονία.

77. Παρ' όλα αυτά και παρά την έλλειψη επαρκών στοιχείων για να αποδειχθούν χωρίς αμφιβολία οι ισχυριζόμενες ανεπάρκειες στην αρχική έρευνα, ο εισαγγελέας είχε εγκρίνει να ανοίξει εκ νέου η διαδικασία – γεγονός που δείχνει την επιμέλεια των εγχώριων αρχών να εξετάσουν την υπόθεση – και είχε παραγγείλει την εκταφή της σορού του Τσαλικίδη. Ωστόσο, η εκταφή δεν αποκάλυψε στοιχεία που να επιβεβαιώνουν την θεωρία των προσφευγόντων ότι εκείνος δεν είχε αυτοκτονήσει, καθώς δεν ανευρέθηκαν ίχνη δηλητηρίου ή φαρμάκων στη σορό του.

78. Αναφορικά με το υοειδές οστό, η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι κανένα ασφαλές συμπέρασμα δεν θα μπορούσε να εξαχθεί κατά την εκταφή για το εάν είχε σπάσει *προ ή μετά θάνατον*. Στην έκθεση της αρχικής αυτοψίας ο ιατροδικαστής Γ.Δ.Λ. είχε δηλώσει ότι το υοειδές οστό ήταν ανέπαφο, το οποίο ήταν μία ένδειξη ότι το οστό μπορούσε να είχε σπάσει κατά την διάρκεια της διαδικασίας εκταφής. Το γεγονός ότι μόνο το υοειδές οστό είχε αναφερθεί ως σπασμένο μετά την εκταφή, θα μπορούσε εύκολα να εξηγηθεί από το γεγονός ότι η εκταφή είχε επικεντρωθεί μόνο σε μερικά σημεία της

σορού του θανόντος. Σε κάθε περίπτωση, ακόμα και εάν το υοειδές οστό είχε σπάσει *προ του θανάτου*, οι προσφεύγοντες δεν είχαν αναφέρει εάν το φαινόμενο αυτό, ενώ είναι τυπικό στραγγαλισμού, θα βρισκόταν επίσης σε περιπτώσεις απαγχονισμού. Σχετικά με το συμπέρασμα των ιατροδικαστών ότι η αιτία θανάτου παρέμενε αδιευκρίνιστη, η Κυβέρνηση κατέθεσε ότι θα ήταν αυθαίρετο να συναχθεί κάποιο άλλο συμπέρασμα, δεδομένου του χρόνου που είχε περάσει, και ότι το καθήκον των ιατροδικαστών δεν ήταν σε κάθε περίπτωση να εξακριβώσουν την αιτία θανάτου.

79. Όσον αφορά τα συγκεκριμένα ανακριτικά μέτρα τα οποία οι προσφεύγοντες επέμειναν ότι έπρεπε να είχαν ληφθεί, η Κυβέρνηση κατέθεσε ότι δεν υπήρξε ανάγκη να ζητηθεί συνδρομή από εργαστήρια στο εξωτερικό καθώς τα Ελληνικά εργαστήρια ήταν πλήρως εξοπλισμένα. Αναφορικά με τις ιατροδικαστικές εξετάσεις του τόπου θανάτου και του σκοινιού, δεν θα ήταν κατάλληλες καθώς οι προσφεύγοντες είχαν παρέμβει στον τόπο θανάτου και είχαν κόψει το σκοινί από το οποίο κρεμόταν το σώμα. Είχαν επομένως πειράξει τα στοιχεία, η αξία των οποίων είχε συνεπώς καταστεί ασήμαντη. Αναφορικά με τα πρακτικά της συνεδρίασης που φέρεται να έγινε στις εγκαταστάσεις της εταιρείας τηλεφωνίας V. την προηγούμενη ημέρα, η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι δεν υπήρχαν στοιχεία ότι η εν λόγω συνεδρίαση είχε πράγματι λάβει χώρα ή ότι είχαν τηρηθεί πρακτικά. Σε κάθε περίπτωση, τέτοια πρακτικά δεν θα είχαν προσθέσει κάτι στα ερευνητικά μέτρα που ήδη είχαν ληφθεί. Ακόμα και εάν υπήρχε αιτιολογική σύνδεση μεταξύ της υπόθεσης των υποκλοπών και του θανάτου του Τσαλικίδη, αυτό δεν σήμαινε ότι η έρευνα ήταν αναποτελεσματική.

80. Η Κυβέρνηση επίσης ισχυρίστηκε ότι έκθεση τρίτου ιατροδικαστή ήταν περιττή επειδή τα συμπεράσματα που είχαν συναχθεί από τους ιατροδικαστές Γ.Δ.Λ. και Φ.Κ. κατά την διάρκεια της αρχικής έρευνας δεν

ήταν αντιφατικά, όπως λανθασμένα ισχυρίζονται οι προσφεύγοντες, αλλά μάλλον συμπληρωματικά. Συγκεκριμένα, ο ιατροδικαστής Γ.Δ.Λ. είχε συμπεράνει ότι το σκοινί είχε κυκλώσει τον αυχένα του Τσαλικίδη με έναν κόμπο στα δεξιά του ινίου και ο ιατροδικαστής Φ.Κ. είχε κάνει την παρατήρηση ότι το σημάδι είχε πλάγια κατεύθυνση. Το γεγονός ότι το σημάδι από το σκοινί ήταν κυκλικό – δηλαδή κύκλωνε ολοκληρωτικά τον αυχένα – δεν είχε αποκλείσει ότι αυτό είχε επίσης λοξή κατεύθυνση. Επιπλέον, ο ιατροδικαστής Γ.Δ.Λ. είχε αποδώσει τον θάνατο του Τσαλικίδη σε πνευμονικό οίδημα και ο ιατροδικαστής Φ.Κ. σε καρδιακή ανακοπή · ωστόσο, αυτές οι δύο δηλώσεις δεν ήταν αντιφατικές καθώς η «καρδιακή ανακοπή» σήμαινε απώλεια της λειτουργίας της καρδιάς και ήταν συνώνυμη με θάνατο. Επιπρόσθετα, αυτές οι φερόμενες αντιφάσεις θα έπρεπε να είχαν αναφερθεί από τους προσφεύγοντες μετά το τέλος της αρχικής έρευνας.

81. Προς υποστήριξη των επιχειρημάτων της, η Κυβέρνηση παρουσίασε ένα πιστοποιητικό με ημερομηνία 17 Μαΐου 2016 που εκδόθηκε από την Χ.Σ., μία από τους τρεις ιατροδικαστές που είχαν συντάξει εκθέσεις μετά την εκταφή και η οποία ήταν επίσης η Διευθύντρια του Εργαστηρίου Ιατροδικαστικής και Τοξικολογίας στην Ιατρική Σχολή του Εθνικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Η Δρ. Χ.Σ. δήλωσε ότι κατά την γνώμη της τόσο οι αρχικές όσο και οι συμπληρωματικές έρευνες ήταν ολοκληρωμένες και επικύρωναν τα επιχειρήματα της Κυβέρνησης αναφορικά με την αιτία θανάτου, το νοεϊδές οστό, τις εκθέσεις που συντάχθηκαν από τους τεχνικούς εμπειρογνώμονες των προσφευγόντων και το σημάδι από το σκοινί στον αυχένα του θανόντος.

82. Συμπερασματικά, η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι εθνικές αρχές είχαν διεξάγει μία εξονυχιστική, άμεση και αμερόληπτη έρευνα, όπως αποδείχθηκε από τα εκτεταμένα στοιχεία που είχαν συλλεχθεί. Η εμπλοκή των προσφευγόντων στην έρευνα ήταν εμφανής και οι αρχές – οι οποίες είχαν

ανταποκριθεί άμεσα στο αίτημα των προσφευγόντων για εκταφή – είχαν αποφασίσει να θέσουν στο αρχείο τον φάκελο αφού εκτιμήσουν όλα τα στοιχεία στην κατοχή τους.

3. Η εκτίμηση του Δικαστηρίου

(α) γενικές αρχές

83. Το Άρθρο 2 της Σύμβασης το οποίο διασφαλίζει το δικαίωμα στην ζωή, κατατάσσεται ως μία από τις πιο θεμελιώδεις διατάξεις στην Σύμβαση και κατοχυρώνει μία από τις βασικές αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών που συνθέτουν το Συμβούλιο της Ευρώπης. Το Δικαστήριο πρέπει να υποβάλει κάθε ισχυρισμό για παραβίαση αυτής της διάταξης στον πιο εξονυχιστικό έλεγχο (δείτε υπόθεση *Νάτσοβα και Άλλοι εναντίον Βουλγαρίας* [GC], nos.43577/98 και 43579/98, § 93, ΕΔΔΑ 2005-VII).

84. Το Δικαστήριο παρατηρεί στην αρχή ότι οι προσφεύγοντες δεν υποστήριξαν ότι οι αρχές του εναγόμενου Κράτους ήταν υπεύθυνες για τα μέρη και είχαν αποτύχει να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα για να τον διασφαλίσουν από ανάλογο κίνδυνο. Η παρούσα υπόθεση έπρεπε επομένως να ξεχωρίσει από υποθέσεις που εμπλέκουν την φερόμενη χρήση θανατηφόρας δύναμης είτε από εκπροσώπους του Κράτους είτε από ιδιωτικά μέρη με την συμπαιγνία τους (δείτε υπόθεση *ΜακΚανν και Άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, απόφαση της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 1995, Σειρά Α αρ. 324· υπόθεση *Σαναγκάν κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, υπ' αριθμ. 37715/97, § 90, της 4^{ης} Μαΐου 2001· υπόθεση *Ανγκουέλοβα κατά Βουλγαρίας*, αρ. 38361/97, ΕΔΔΑ 2002-IV· υπόθεση *Νάτσοβα και Άλλοι* που αναφέρθηκε παραπάνω· και υπόθεση *Ογκνυάνοβα και Τσομπάν κατά Βουλγαρίας* υπ' αριθμ.46317/99, της 23^{ης} Φεβρουαρίου 2006) και υποθέσεις στις οποίες οι πραγματικές περιστάσεις επέβαλαν την υποχρέωση στις αρχές να προστατέψουν την ζωή ενός ατόμου, για παράδειγμα όπου είχαν αναλάβει ευθύνη για την πρόνοια του ή της (δείτε υπόθεση *Πολ και Όντρεν Έντουαρντς κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. 46477/99, ΕΔΔΑ 2002-II), ή όπου γνώριζαν ή έπρεπε να γνωρίζουν ότι η ζωή του

ήταν σε κίνδυνο (δείτε υπόθεση *Όσμαν κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, απόφαση 28^{ης} Οκτωβρίου 1998, Εκθέσεις 1998-VIII).

85. Ωστόσο, η απουσία άμεσης ευθύνης του Κράτους για τον θάνατο του συγγενή των προσφευγόντων δεν εξαιρεί την εφαρμοσιμότητα του Άρθρου 2 της Σύμβασης. Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι απαιτώντας από ένα Κράτος να λάβει τα κατάλληλα μέτρα για να διαφυλάξει τις ζωές εκείνων εντός της αρμοδιότητάς του (δείτε υπόθεση *L.C.B. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, απόφαση 9^{ης} Ιουνίου 1998, Εκθέσεις 1998-III, σ.1403, σ.1403, § 36), το Άρθρο 2 § 1 της Σύμβασης επιβάλλει καθήκον στο Κράτος αυτό να διασφαλίσει το δικαίωμα στην ζωή θεσπίζοντας αποτελεσματικές διατάξεις του ποινικού δικαίου για να αποτραπεί η διάπραξη αδικημάτων ενάντια στον άνθρωπο, υποστηριζόμενο από τον μηχανισμό επιβολής του νόμου για την πρόληψη, καταστολή και τιμωρία των παραβιάσεων αυτών των διατάξεων (δείτε υπόθεση *Όσμαν* που αναφέρθηκε πιο πάνω, § 115, και υπόθεση *Ανγκέλοβα και Γιεφ κατά Βουλγαρίας*, αρ. 55523/00, § 93 της 26^{ης} Ιουλίου 2007).

86. Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι στις συνθήκες της παρούσας υπόθεσης, η υποχρέωση αυτή απαιτεί πως έπρεπε να υπάρχει κάποια μορφή αποτελεσματικής επίσης έρευνας όταν υπάρχει λόγος να πιστέψει κανείς ότι ένα άτομο πέθανε υπό ύποπτες συνθήκες. Η έρευνα πρέπει κατ' αρχήν να είναι ικανή να καθοδηγήσει στην εξακρίβωση των γεγονότων της υπόθεσης (δείτε υπόθεση *Μπασμπίλεν κατά Τουρκίας* αρ.35872/08, § 70, της 26^{ης} Απριλίου 2016, και *Μουσταφά Τουνκ και Φεσίρε Τουνκ κατά Τουρκίας* [GC], αρ.24014/05, § 172, της 14^{ης} Απριλίου 2015) και να ταυτοποιήσει και – εάν χρειάζεται – να τιμωρήσει τους υπεύθυνους (δείτε υπόθεση *Αρμάνι Ντα Σίλβα κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC], αρ. 5878/08, § 233, ΕΔΔΑ 2016). Αυτό δεν είναι υποχρέωση ως προς τα αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν, αλλά ως προς

τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν. Επομένως, οι αρχές έπρεπε να είχαν λάβει τα μέτρα που ήταν εύλογα διαθέσιμα σε εκείνες για να διασφαλίσουν τα στοιχεία αναφορικά με το περιστατικό, συμπεριλαμβανομένων κατάθεσης αυτόπτων μαρτύρων, ιατροδικαστικών στοιχείων και όπου ενδείκνυται, αυτοψίας που παρέχει μία πλήρη και ακριβή καταγραφή του τραυματισμού και αντικειμενική ανάλυση των κλινικών ευρημάτων, συμπεριλαμβανομένης της αιτίας θανάτου. Κάθε παράλειψη στην έρευνα που υπονομεύει την ικανότητά της να εξακριβώσει την αιτία θανάτου, ή το πρόσωπο ή τα πρόσωπα που είναι υπεύθυνα, θα διακινδυνεύσει να παραβιάσει αυτό το πρότυπο (δείτε υπόθεση *Αγκουελόβα* που αναφέρθηκε παραπάνω, § 139· υπόθεση *Νάτσοβα και Άλλοι*, που αναφέρθηκε παραπάνω, § 113· και υπόθεση *Ογκνυάνοβα και Τσόμπαν* που αναφέρθηκε παραπάνω, § 105).

87. Η μορφή ερευνών που θα επιτύχει τους σκοπούς αυτούς μπορεί να διαφοροποιηθεί σε διαφορετικές συνθήκες. Ωστόσο, όποιος τρόπος και εάν εφαρμόζεται, οι αρχές πρέπει να ενεργούν με δική τους πρωτοβουλία μόλις η υπόθεση τους γίνει γνωστή. Δεν μπορούν να το αφήνουν στην πρωτοβουλία του πλησιέστερου συγγενούς, είτε να υποβάλουν μία επίσημη καταγγελία ή να ζητούν συγκεκριμένες γραμμές έρευνας ή ανακριτικές διαδικασίες (δείτε υπόθεση *Ιλχαν κατά Τουρκίας* [GC], αρ.22277/93, § 63, ΕΔΔΑ 2000-VII, και *Μουσταφά Τουνκ και Φεσίρε Τουνκ κατά Τουρκίας* [GC], που αναφέρθηκε ανωτέρω, §§ 173-174). Επιπλέον, πρέπει να υπάρχει επαρκές στοιχείο δημόσιου ελέγχου της έρευνας ή των αποτελεσμάτων της για να διασφαλιστεί στην πράξη η ανάληψη ευθυνών. Σε όλες τις περιπτώσεις, οι πλησιέστεροι συγγενείς του θύματος πρέπει να εμπλέκονται στην διαδικασία και στον βαθμό που είναι απαραίτητο για να διασφαλιστούν τα νόμιμα συμφέροντά του ή της (δείτε υπόθεση *Αλιγιέβα και Αλιγιέβ εναντίον Αζερμπαϊτζάν*, αρ.35587/08, §70 της 31^{ης} Ιουλίου 2014).

88. Συγκεκριμένα, τα συμπεράσματα της έρευνας πρέπει να βασίζονται

σε διεξοδική, αντικειμενική και αμερόληπτη ανάλυση όλων των σχετικών στοιχείων. Αδυναμία να ακολουθηθεί μία φανερή γραμμή ερευνών υπονομεύει σε αποφασιστικό βαθμό την ικανότητα της έρευνας να εξακριβώσει τις συνθήκες της υπόθεσης και την ταυτότητα των υπευθύνων. Παρ' όλα αυτά, η φύση και ο βαθμός ελέγχου που ικανοποιούν το ελάχιστο όριο της αποτελεσματικότητας της έρευνας εξαρτώνται από τις συνθήκες της συγκεκριμένης υπόθεσης. Η φύση και ο βαθμός ελέγχου πρέπει να αξιολογούνται βάσει όλων των σχετικών στοιχείων και αναφορικά με τις πρακτικές αλήθειες του ερευνητικού έργου. (δείτε υπόθεση *Αρμάνι ντα Σίλβα κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC], που αναφέρθηκε ανωτέρω, §234).

89. Το Δικαστήριο υποστήριξε ότι σε μερικές περιπτώσεις οι πληροφορίες που φέρονται να ρίχνουν νέο φως στις συνθήκες μιας δολοφονίας μπορεί να φανούν δημόσια αργότερα. Το ζήτημα τότε προκύπτει ως προς το εάν και υπό ποια μορφή επαναφέρεται η διαδικαστική υποχρέωση διερεύνησης. Για τον σκοπό αυτό, το Δικαστήριο έκρινε στην απόφασή του στην υπόθεση του *Μπρέκνελλ εναντίον Ηνωμένου Βασιλείου* (αρ.32457/04, §71, 27 Νοεμβρίου 2007) ότι όπου υπάρχει αληθοφανής ή αξιόπιστος ισχυρισμός, η ανακάλυψη κάθε νέου αποδεικτικού στοιχείου ή τμήματος πληροφορίας σχετική με τον προσδιορισμό και πιθανή δίωξη ή τιμωρία του δράστη για παράνομη δολοφονία, απαιτεί από τις αρχές να λάβουν περαιτέρω ερευνητικά μέτρα. Τα βήματα που θα ήταν λογικό να λάβει θα διαφέρουν σημαντικά σύμφωνα με τα γεγονότα της κατάστασης. Η απώλεια χρόνου, αναπόφευκτα, θα είναι ένα εμπόδιο αναφορικά για παράδειγμα με την τοποθεσία των μαρτύρων και την ικανότητα των μαρτύρων να θυμηθούν γεγονότα με αξιοπιστία. Η εν λόγω έρευνα μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις, εύλογα, να περιοριστεί στην επαλήθευση της αξιοπιστίας της πηγής ή του υποτιθέμενου νέου στοιχείου (δείτε υπόθεση *Γκασνάκ και Άλλοι εναντίον Τουρκίας*, αρ.27872/03, §60, της 13^{ης} Οκτωβρίου 2009).

90. Στον βαθμό που ισχύουν οι προϋποθέσεις αποτελεσματικότητας, ανεξαρτησίας, προθυμίας και ταχύτητας, προσβασιμότητας στην οικογένεια και επαρκούς δημόσιου ελέγχου θα εξαρτηθούν ξανά από τις συγκεκριμένες συνθήκες της υπόθεσης, την συμπαιγνία σε παράνομο θάνατο, το κριτήριο της ανεξάρτητης θέλησης, γενικώς θα παραμείνουν αμετάβλητα (δείτε για την σημασία του κριτηρίου αυτού από το αρχικό στάδιο της διαδικασίας, υπόθεση *Ράμσαχαι και Άλλοι εναντίον Ολλανδίας* [GC], αρ.52391/99, §§325, 333-341, ΕΔΔΑ 2007-II). Η προθυμία είναι απίθανο να μπει στο παιχνίδι κατά τον ίδιο τρόπο, καθώς για παράδειγμα, μπορεί να μην υπάρχει επείγον ζήτημα αναφορικά με την προστασία του τόπου του εγκλήματος από μόλυνση ή με την λήψη καταθέσεων από μάρτυρες ενώ η μνήμη είναι ακόμα οξεία. Εύλογη ταχύτητα θα παραμείνει μία προϋπόθεση, αλλά αυτό που είναι εύλογο είναι πιθανόν να χρωματιστεί από τις προοπτικές της έρευνας και τις δυσκολίες που υπάρχουν σε ανάλογο τελικό στάδιο (δείτε υπόθεση *Μπρέκνελλ εναντίον Ηνωμένου Βασιλείου*, αναφέρθηκε ανωτέρω, §§71-72).

(β) Εφαρμογή των ανωτέρω αναφερόμενων αρχών στην παρούσα υπόθεση

91. Το Δικαστήριο σημειώνει κατά την έναρξη ότι τα μέρη έχουν αφιερώσει ένα μεγάλο μέρος των καταθέσεών τους στις φερόμενες ελλείψεις στην αρχική έρευνα, εστιάζοντας κυρίως στις φερόμενες παραλείψεις του ιατροδικαστή Γ.Δ.Λ. Εν όψει του συμπεράσματος αναφορικά με την αδυναμία των προσφευγόντων να τηρήσουν τον κανόνα των έξι μηνών σύμφωνα με το Άρθρο 35 §1 της Σύμβασης αναφορικά με τις καταγγελίες τους σχετικά με την αρχική έρευνα, το Δικαστήριο δεν θα ασχοληθεί με τα επιχειρήματα αυτά.

92. Το Δικαστήριο επομένως θα εξετάσει εάν οι πληροφορίες που παρασχέθηκαν από τους προσφεύγοντες στις εθνικές αρχές στις 8 Φεβρουαρίου 2012 ισοδυναμούσαν με το είδος των νέων αποδεικτικών στοιχείων που θα συνεπάγονταν την αναζωογόνηση της υποχρέωσης για έρευνα βάσει διαδικασίας. Σε σχέση με αυτό το Δικαστήριο παρατηρεί ότι μία

νέα έρευνα είχε ξεκινήσει από τις αρχές για τους ισχυρισμούς των προσφευγόντων, οι οποίες είχαν μέσω αυτής ανακαλύψει νέα στοιχεία και πληροφορίες σχετικά με τον φόνο. Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί ότι στις διαδικασίες ενώπιον του Δικαστηρίου, οι προσφεύγοντες όχι μόνο αμφισβήτησαν την αποτελεσματικότητα της έρευνας που διεξήχθη μεταξύ Μαρτίου 2005 και Ιουνίου 2006, αλλά επίσης την αποτελεσματικότητα της έρευνας που διεξήχθη μετά τον Φεβρουάριο του 2012.

93. Υπό το φως των ανωτέρω, το Δικαστήριο κρίνει ότι οι πληροφορίες που υποβλήθηκαν στις αρχές από τους προσφεύγοντες τον Φεβρουάριο του 2012 είχαν ως αποτέλεσμα σημαντικές νέες εξελίξεις και αναλόγως, η υποχρέωση βάσει διαδικασίας να ερευνηθεί ο φόνος του συγγενούς των προσφευγόντων είχε επανέλθει μετά την ημερομηνία αυτή (δείτε υπόθεση *Γκασυάκ και Άλλοι*, αναφέρθηκε ανωτέρω, §63· δείτε επίσης, *mutatis mutandis* (τηρουμένων των αναλογιών), *Καβάκ κατά Τουρκίας* αρ.53489/99, §§84-90, 6^{ης} Ιουλίου 2006).

94. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι, κατόπιν αιτήματος των προσφευγόντων για εκ νέου άνοιγμα των διαδικασιών, μία συμπληρωματική έρευνα διεξήχθη από το γραφείο του εισαγγελέα χωρίς καθυστέρηση. Η συμπληρωματική έρευνα κατέληξε στην απόφαση της 16^{ης} Ιουνίου 2014 να μην ξεκινήσουν ποινικές διαδικασίες και να επικυρωθούν τα συμπεράσματα της παραγγελίας 80/06, με την οποία η αρχική έρευνα είχε κλείσει (δείτε παραγράφους 18 και ύστερα ανωτέρω).

95. Είναι ξεκάθαρο στο Δικαστήριο ότι η συμπληρωματική έρευνα ήταν εύλογα γρήγορη, καθώς τέθηκε σε εφαρμογή μετά το αίτημα των προσφευγόντων για άνοιγμα εκ νέου και διήρκεσε περίπου δύο χρόνια. Το Δικαστήριο επίσης σημείωσε το γεγονός ότι ολόκληρη η έρευνα διεξήχθη από το γραφείο του εισαγγελέα, μία αρχή που θεσμικά ήταν ανεξάρτητη και ότι οι προσφεύγοντες είχαν εμπλακεί σε διάφορα στάδια των διαδικασιών – έχοντας τον τεχνικό σύμβουλό τους παρόντα κατά την διάρκεια της εκταφής για παράδειγμα.

96. Μένει να εξεταστεί εάν η έρευνα που διεξήχθη ήταν αποτελεσματική υπό την έννοια ότι μπορούσε να βεβαιώσει τις συνθήκες υπό τις οποίες συνέβη το περιστατικό και να προσδιορίσει το πρόσωπο ή τα πρόσωπα που ήταν υπεύθυνο(α) για τον θάνατο υπό εξέταση.

97. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι του παρουσιάστηκαν αντιφατικά επιχειρήματα αναφορικά με την επιστημονική αξία κάποιων από τα ευρήματα. Σχετικά με αυτό, το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι λόγω απουσίας στοιχείων που να υποδεικνύουν ότι τα συμπεράσματα των εθνικών αρχών ήταν αυθαίρετα, ή ότι είχαν προφανώς αγνοήσει σχετικά γεγονότα, το Δικαστήριο δεν θα υποκαταστήσει την δική του ερμηνεία για την δική τους (δείτε υπόθεση *Σειντόβα και Άλλοι εναντίον Βουλγαρίας*, αρ.310/04, §57, 18ης Νοεμβρίου 2010). Το Δικαστήριο επομένως θα εκτιμήσει την αποτελεσματικότητα της έρευνας υπό το φως των ανωτέρω αναφερόμενων αρχών.

98. Αναφορικά με αυτό, το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι προσφεύγοντες έφεραν υπ' όψιν των εθνικών αρχών νέα στοιχεία που έθεσαν υπό αμφισβήτηση τα συμπεράσματα που εξήχθηκαν μετά την αρχική προκαταρκτική έρευνα. Τόσο οι ιατροδικαστικές εκθέσεις που συντάχθηκαν κατόπιν αιτήματος των προσφευγόντων ταυτοποίησαν μία σειρά στοιχείων που δεν ήταν σύμφωνα με αυτοκτονία, όσο και η ψυχιατρική έκθεση συμπέρανε ότι η προσωπικότητα του θανόντος δεν ήταν συμβατή με το προφίλ ανθρώπου με αυτοκτονικές τάσεις. Μετά το εκ νέου άνοιγμα της υπόθεσης, έλαβε χώρα η εκταφή και ιστολογικές, τοξικολογικές και ιατροδικαστικές εκθέσεις έγιναν, οι οποίες δεν αποκάλυψαν κάποιο φάρμακο ή δηλητήριο στο βιολογικό υλικό που είχε εξαχθεί, αλλά αποκάλυψαν ότι το υοειδές οστό είχε σπάσει. Επιπρόσθετα, δύο από τους τρεις ιατροδικαστές οι οποίοι ετοίμασαν νέες ιατροδικαστικές εκθέσεις μετά την εκταφή, συμπέραναν ότι η αιτία θανάτου του παρέμενε αδιευκρίνιστη, σε αντίθεση με το αποτέλεσμα της αρχικής αυτοψίας η οποία κατέληγε ότι η αιτία θανάτου ήταν ο απαγχονισμός με θηλιά.

99. Ύστερα από αυτές τις εξελίξεις, ο εισαγγελέας επικεφαλής της έρευνας, αναφέροντας τους αριθμούς πρωτοκόλλων των νέων τοξικολογικών, ιστολογικών και ιατροδικαστικών εκθέσεων, αποφάσισε να κλείσει την συμπληρωματική έρευνα και να επικυρώσει τα αποτελέσματα της παραγγελίας 80/06 με την οποία η αρχική έρευνα είχε μπει στο αρχείο.

100. Αντίθετα προς την βεβαίωση του εισαγγελέα, το Δικαστήριο θεωρεί ότι τα διαθέσιμα στοιχεία ήταν μη τελεσίδικα, και η αυτοκτονία ήταν μόνο μία από τις πιθανές επεξηγήσεις για τον θάνατο του Τσαλικίδη. Παρόλο που κανένα δηλητήριο ή φάρμακο δεν βρέθηκε στο βιολογικό υλικό που ελήφθη από την σορό του Τσαλικίδη μετά την εκταφή, οι εκθέσεις που συντάχθηκαν από τους τεχνικούς εμπειρογνώμονες κατόπιν αιτήματος των προσφευγόντων, αναγνώρισαν μια σειρά χαρακτηριστικών που δεν συμφωνούν με το σενάριο της αυτοκτονίας, δηλαδή την έλλειψη τραυματισμών που θα είχαν προκληθεί με το χτύπημα σε κάποιο κοντινό έπιπλο, την έλλειψη κυάνωσης του προσώπου, τις αντιφάσεις αναφορικά με την θέση του σημαδιού από το σκοινί στον αυχένα του θανόντος, την έλλειψη διαύγειας αναφορικά με την αιτία θανάτου, καθώς επίσης και την πολυπλοκότητα του κόμπου που προφανώς θα είχε χρειαστεί «ιστιοπλοϊκές γνώσεις». Επιπρόσθετα, δεν υπήρχε προφανές κίνητρο για αυτοκτονία, όπως επιβεβαιώνεται από τον ψυχίατρο ο οποίος ετοίμασε την έκθεση κατόπιν αιτήματος των προσφευγόντων και επίσης από τον μάρτυρα που είχε εξεταστεί κατά την διάρκεια του αρχικού σταδίου της έρευνας. Το πιο σημαντικό είναι, ύστερα από την εκταφή, το υοειδές οστό βρέθηκε σπασμένο. Σύμφωνα με το υλικό που τέθηκε υπ' όψιν του Δικαστηρίου από τους προσφεύγοντες – το οποίο δεν αντικρούστηκε από την Κυβέρνηση – ένα σπασμένο υοειδές οστό είναι ένα εύρημα που σχετίζεται με στραγγαλισμό. Πέρα από αυτό, οι νέες ιατροδικαστικές εκθέσεις που συντάχθηκαν από τους ιατροδικαστές μετά την

εκταφή της σορού, συμπέραναν ότι η αιτία θανάτου παρέμεινε αδιευκρίνιστη, κάτι που είναι μία εντυπωσιακή διαφορά σε σύγκριση με την αρχική ιατροδικαστική έκθεση.

101. Εν όψει των ανωτέρω, κάποιος εύλογα θα περίμενε τις εθνικές αρχές να αντιμετωπίσουν τις ασυνέπειες που αναγνωρίστηκαν πιο πάνω. Ωστόσο, ο εισαγγελέας αποφάσισε να κλείσει την έρευνα, επικυρώνοντας τα συμπεράσματα της παραγγελίας 80/06 και απλά αναφέροντας τα σχετικά βήματα που είχαν γίνει κατά την διάρκεια της συμπληρωματικής έρευνας χωρίς να αντιμετωπιστεί κάποιο από τα παραπάνω ευρήματα και οι ασυνέπειες. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι δεν είναι ξεκάθαρο για ποιους λόγους ο εισαγγελέας Αθηνών βάσισε την απόφασή του να μην ασκήσει διώξεις ή να μην παραγγείλει περαιτέρω διερευνητικά μέτρα καθώς η εντολή δεν περιέχει αιτιολόγηση, απλά μία αναφορά στις νέες εκθέσεις.

102. Το Δικαστήριο πρόσθετα σημειώνει ότι οι προσφεύγοντες δεν είχαν στην διάθεσή τους κάποιο μέτρο κατά της απόφασης του εισαγγελέα να κλείσει την συμπληρωματική έρευνα. Ενώ οι προσφεύγοντες μπορούσαν υποβάλλουν ένσταση κατά της παραγγελίας 80/06 με την οποία είχε κλείσει η αρχική έρευνα, ένα μέτρο που χρησιμοποιήθηκε από τον πρώτο προσφεύγοντα αν και ανεπιτυχώς, φαίνεται ότι η παραγγελία του εισαγγελέα να βάλει την υπόθεση πίσω στο αρχείο ήταν τελική και οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν να καταθέσουν έφεση κατά αυτής ή να προάγουν τα επιχειρήματά τους για περαιτέρω ερευνητικά μέτρα.

103. Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι το Άρθρο 2 δεν επιβάλει καθήκον στις ανακριτικές αρχές να ικανοποιήσουν κάθε αίτημα για συγκεκριμένα ανακριτικά μέτρα που γίνεται από συγγενή κατά την πορεία της έρευνας (δείτε υπόθεση *Ραμσαχάι και Άλλοι*, αναφέρθηκε πιο πάνω, § 348). Κατά την άποψη του Δικαστηρίου ωστόσο, κάποια από τα ερευνητικά μέτρα που πρότειναν οι προσφεύγοντες θα μπορούσαν να είχαν αποσαφηνίσει τις

συνθήκες που περιβάλλουν τον θάνατο του συγγενή των προσφευγόντων. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο σημειώνει ότι παρόλο που η αιτία θανάτου δεν είχε επαρκώς αποσαφηνιστεί, καμία αναπαράσταση του περιστατικού και καμία ιατροδικαστική έκθεση του τόπου θανάτου δεν είχαν παραγγελθεί, παρά το αίτημα των προσφευγόντων και την πρόταση των τεχνικών συμβούλων τους γι' αυτό. Ενώ η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι μία τέτοια αναπαράσταση δεν θα ήταν κατάλληλη καθώς οι προσφεύγοντες είχαν πειράξει τα στοιχεία στον τόπο θανάτου, το Δικαστήριο αποφαινεται ότι η αναπαράσταση και/ή η ιατροδικαστική έκθεση, ακόμα και σε αργότερο στάδιο, θα είχαν ρίξει φως στην πιθανή εγγύτητα του σώματος στα κοντινά έπιπλα και θα είχε δώσει απαντήσεις για το εάν το σώμα του θα είχε υποστεί τραυματισμούς, δεδομένης της θέσης στην οποία κρεμόταν.

104. Οι ίδιες σκέψεις ισχύουν για την αδυναμία λήψης μιας νέας ιατροδικαστικής έκθεσης – που θα μπορούσε να είχε αντιμετωπίσει τις αντιφάσεις σχετικά με την αιτία θανάτου και το σημάδι από το σκοινί στον αυχένα του θανόντος – και μιας τεχνικής πραγματογνωμοσύνης που να εξετάζει την πολυπλοκότητα του κόμπου. Παρόλο που η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι δεν υπήρξε καμία αντίφαση μεταξύ των γνωμοδοτήσεων των ιατροδικαστών, το Δικαστήριο δεν μπορεί να μην παρατηρήσει ότι ο πρώτος ιατροδικαστής απέδωσε τον θάνατο του Τσαλικίδη σε πνευμονικό οίδημα και ο δεύτερος ιατροδικαστής σε καρδιακή ανακοπή, αλλά και τα δύο συμπεράσματα αμφισβητήθηκαν σθεναρά από τους τεχνικούς συμβούλους των προσφευγόντων. Επιπρόσθετα, το συμπέρασμα της αρχικής αυτοψίας ήταν ότι ο Τσαλικίδης είχε απαγχονιστεί με θηλιά, ενώ μετά την συμπληρωματική έρευνα η αιτία θανάτου είχε σημειωθεί από δύο ή τρεις ιατροδικαστές ως αδιευκρίνιστη. Το Δικαστήριο δεν μπορεί να ενστερνιστεί την άποψη της Κυβέρνησης ότι μετά από τόσα χρόνια αυτό ήταν το μόνο πιθανό συμπέρασμα

αναφορικά με την αιτία θανάτου και ότι η εξακρίβωση της αιτίας θανάτου δεν ήταν ούτως ή αλλιώς ο σκοπός της εκταφής. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, ο σκοπός της εκταφής ήταν επακριβώς να διευκρινιστούν οι συνθήκες θανάτου του Τσαλικίδη και να εξακριβωθούν όποια ίχνη εγκληματικής δραστηριότητας που θα μπορούσαν να είχαν οδηγήσει αυτό. Εάν δεν ήταν έτσι αυτό, οι ιατροδικαστές δεν θα είχαν δηλώσει την αιτία θανάτου στις εκθέσεις τους και απλά θα είχαν σχολιάσει τα ευρήματα ή την απουσία αυτών. Τέλος, ο κόμπος είχε αρχικώς περιγραφεί ως ένας «καθημερινός, απλός κόμπος»· ωστόσο, ο τεχνικός σύμβουλος των προσφευγόντων θεώρησε ότι ήταν ιδιαίτερα σύνθετος και θα απαιτούνταν γνώσεις ιστιοπλοΐας για να τον δέσει.

105. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι η Κυβέρνηση προήγαγε διάφορα επιχειρήματα ως προς το γιατί περαιτέρω ερευνητικά μέτρα δεν ήταν απαραίτητα και προσπάθησε να αντικρούσει τους ισχυρισμούς των προσφευγόντων, βασιζόμενη σε ένα πιστοποιητικό που ετοίμασε η ιατροδικαστής Δρ. Χ.Σ. μεταξύ άλλων. Ωστόσο το Δικαστήριο πιστεύει ότι ήταν καθήκον του εισαγγελέα να εξηγήσει γιατί κανένα περαιτέρω ερευνητικό μέτρο δεν ήταν απαραίτητο και γιατί εκείνος αποφάσισε να επικυρώσει το συμπέρασμα της παραγγελίας 80/06 παρά τα νέα στοιχεία που είχαν έρθει στο φως. Η παραγγελία με την οποία η συμπληρωματική έρευνα είχε κλείσει δεν περιείχε κάποια παρουσίαση ή ανάλυση των διαθέσιμων στοιχείων όπως τα νέα ευρήματα της ιστολογικής έκθεσης ή τα συμπεράσματα των ιατροδικαστικών εκθέσεων. Το Δικαστήριο επομένως σημειώνει ότι ο εισαγγελέας Αθηνών δεν προσπάθησε να επιλύσει τις αντιφάσεις που αποκαλύφθηκαν κατά το στάδιο της συμπληρωματικής έρευνας και κατά την απόφαση να τερματίσει την συμπληρωματική έρευνα απέτυχε να ερευνήσει επαρκώς ή να εξηγήσει τις σαφώς προφανές αντιφάσεις που προέκυψαν από αυτές (σύγκριση με υπόθεση *Μπασμπίλεν κατά Τουρκίας*, αναφέρθηκε ανωτέρω, §73).

106. Καταλήγοντας στο συμπέρασμα αυτό, το Δικαστήριο δίνει κάποιο βάρος στο γεγονός ότι ο Εισαγγελέας Πρωτοδικών Αθηνών στην παραγγελία του 80/06 ανέφερε ότι ο θάνατος του Κώστα Τσαλικίδη είχε τυχαία συνδεθεί με την υπόθεση των υποκλοπών (δείτε παράγραφο 13 παραπάνω). Ήταν επομένως ακόμα πιο σημαντικό για τις εθνικές αρχές – που δεν μπορούσαν να μην είχαν δει την πιθανή σύνδεση – να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να ερευνήσουν τον θάνατο του Τσαλικίδη και τις συνθήκες που τον περιβάλλουν.

107. Εν όψει των ανωτέρω, το Δικαστήριο θεωρεί ότι οι εθνικές αρχές δεν κατάφεραν να διεξάγουν μία επαρκή και αποτελεσματική έρευνα για τις συνθήκες που περιβάλλουν τον θάνατο του Τσαλικίδη. Το Δικαστήριο παρατηρεί συγκεκριμένα ότι η δυσκολία να προσδιορίσει εάν υπήρχε κάποια υπόσταση στην απαίτηση των προσφευγόντων ότι ο συγγενής τους σκοτώθηκε παρανόμως παραμένει στην αποτυχία των αρχών να ερευνήσουν επαρκώς τις συνθήκες θανάτου (δείτε υπόθεση *Εσάτ Μπαυράμ κατά Τουρκίας*, αρ.75535/01, § 52, 26^η Μαΐου 2009) κατά παράβαση των διαδικαστικών υποχρεώσεων που επιβλήθηκαν από το Άρθρο 2 της Σύμβασης.

108. Έχοντας πει αυτό, το Δικαστήριο δεν θεωρεί ότι οι προσφεύγοντες ενήργησαν αδόκιμα όταν επέλεξαν να κινηθεί η υπόθεση βάσει του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο σημειώνει ότι, όσον αφορά στην συμπληρωματική έρευνα, οι προσφεύγοντες υπέβαλαν μία προσφυγή στον εισαγγελέα αιτούμενοι το εκ νέου άνοιγμα της έρευνας βάσεις νέων αποδεικτικών στοιχείων. Την ίδια στιγμή, εξέφρασαν την επιθυμία τους να συμμετέχουν στην διαδικασία ως πολιτική αγωγή. Εκτός από την πιθανότητα να ζητήσουν αποζημίωση σχετικά με ηθική βλάβη ως πολιτική αγωγή και δυνάμει του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, οι προσφεύγοντες είχαν το δικαίωμα να συμμετάσχουν στην ποινική δίκη και να ζητήσουν να διεξαχθούν ορισμένες ερευνητικές ενέργειες από τις ερευνητικές αρχές και να

έχουν τεχνικούς εμπειρογνώμονες παρόντες κατά την διεξαγωγή των ερευνητικών δράσεων (δείτε την υπόθεση *Παπαπέτρου και Άλλοι*, αναφέρθηκε ανωτέρω, § 39, 12^{ης} Ιουλίου 2011). Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι οι προσφεύγοντες έκαναν δεόντως χρήση των ανωτέρω αναφερόμενων δυνατοτήτων που τους παρέχει ο νόμος. Το συμπέρασμα του Δικαστηρίου ότι αυτές οι διαδικασίες αποδείχθηκαν αναποτελεσματικές δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί εναντίον τους (δείτε την υπόθεση *Έλενα Κοζοκάρου εναντίον Ρουμανίας*, αρ.74114/12, § 123, 22 Μαρτίου 2016).

109. Αναφορικά με την δυνατότητα των προσφευγόντων να ασκήσουν αγωγή για αποζημίωση κατά των ανακριτικών αρχών που διεξήγαγαν την έρευνα για τον θάνατο του Κώστα Τσαλικίδη, το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι όταν δεν αφαιρείται μια ζωή εκ προθέσεως, η επιδίκαση αποζημίωσης μέσω αστικής ή διοικητικής διαδικασίας μπορεί να προσφέρει κατάλληλη επανόρθωση (δείτε, μεταξύ άλλων, *Μουσταφά Τουνκ και Φεσίρε Τουνκ κατά Τουρκίας* [GC], που αναφέρθηκε ανωτέρω, § 131). Ωστόσο, σε περιπτώσεις θανατηφόρας επίθεσης, η παράβαση του Άρθρου 2 δεν μπορεί να διορθωθεί αποκλειστικά μέσω επιδίκασης αποζημίωσης προς τους συγγενείς του θύματος (δείτε μεταξύ άλλων, *Τανρίκουλου κατά Τουρκίας* [GC], αρ.23763/94, § 79, ΕΔΔΑ 1999 IV). Επομένως, η επιδίκαση αποζημίωσης δεν επαρκεί σε ανάλογες περιπτώσεις για να επανορθώσει την παραβίαση του Άρθρου 2 της Σύμβασης και να στερήσει τον αιτούντα από την ιδιότητά του ως θύμα (δείτε *Ερκάν κατά Τουρκίας* (απόφ.), αρ.41792/10, § 61, της 28^{ης} Ιανουαρίου 2014).

110. Σε περιπτώσεις όπου δεν έχει εξακριβωθεί ξεκάθαρα από την αρχή ότι ο θάνατος επήλθε από ατύχημα ή άλλη πράξη χωρίς πρόθεση και όπου η υπόθεση παράνομης δολοφονίας είναι τουλάχιστον συζητήσιμη γύρω από τα περιστατικά, η Σύμβαση απαιτεί την διεξαγωγή μιας έρευνας που να ικανοποιεί το ελάχιστο όριο αποτελεσματικότητας προκειμένου να ρίξει φως στις συνθήκες θανάτου. Το γεγονός ότι η έρευνα τελικώς αποδέχεται την

υπόθεση ατυχήματος δεν έχει καμία σχέση με το ζήτημα αυτό, καθώς η υποχρέωση έρευνας προορίζεται συγκεκριμένα να αντικρούσει ή να επιβεβαιώσει την μία ή την άλλη υπόθεση (δείτε *Μουσταφά Τουνκ και Φεσίρε Τουνκ κατά Τουρκίας* [GC], που αναφέρθηκε ανωτέρω, § 133).

111. Στην παρούσα υπόθεση, οι συνθήκες θανάτου του Κώστα Τσαλικίδη δεν διαπιστώθηκαν από την αρχή κατά έναν επαρκώς ξεκάθαρο τρόπο. Διάφορες εξηγήσεις ήταν πιθανές και καμία από αυτές δεν ήταν ξεκάθαρα αβάσιμη (δείτε παραγράφους 9-12 ανωτέρω). Επομένως, το Κράτος είχε την υποχρέωση να διεξάγει έρευνα και οι προσφεύγοντες δεν ήταν αναγκαίο να καταφύγουν σε αγωγή αποζημίωσης υπό τις συνθήκες της παρούσας υπόθεσης.

112. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, το Δικαστήριο αποφασίζει ότι οι προσφεύγοντες εξάντλησαν τα εσωτερικά ένδικα μέσα και δεν ήταν υποχρεωμένοι να ασκήσουν τα αστικά ένδικα μέσα που πρότεινε η Κυβέρνηση προκειμένου να τα εξαντλήσει. Το Δικαστήριο επομένως θεωρεί ότι η ένσταση της Κυβέρνησης για μη-εξάντληση των διαθέσιμων εσωτερικών μέσων πρέπει να απορριφθεί και ότι στους προσφεύγοντες δεν παρασχέθηκαν αποτελεσματικές ένδικες διαδικασίες συμβατές με τις διαδικαστικές απαιτήσεις του Άρθρου 2 της Σύμβασης.

113. Συνεπώς, υπήρξε παραβίαση του Άρθρου 2 της Σύμβασης στο πλαίσιο του διαδικαστικού της σκέλους.

II. ΦΕΡΟΜΕΝΗ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 13 ΣΕ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟ ΜΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 2 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

114. Οι προσφεύγοντες διαμαρτυρήθηκαν ότι δεν διέθεταν ένα αποτελεσματικό μέσο σε σχέση με την προσφυγή τους σχετικά με την έλλειψη αποτελεσματικής έρευνας για την δολοφονία τους συγγενούς τους. Βασίστηκαν στο Άρθρο 13 το οποίο αναφέρει:

«Κάθε άτομο, τα δικαιώματα και οι ελευθερίες του οποίου όπως αναγνωρίζονται στην παρούσα Σύμβαση έχουν παραβιαστεί, έχει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής, έστω και εάν η παραβίαση έχει διαπραχθεί από πρόσωπα που ενεργούσαν σε εκτέλεση των δημόσιων καθηκόντων τους.»

A. Το Παραδεκτό

115. Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι η παρούσα προσφυγή συνδέεται με εκείνη που εξετάστηκε ανωτέρω και πρέπει συνεπώς να κηρυχθεί ομοίως αποδεκτή όσον αφορά στην συμπληρωματική έρευνα.

B. Ουσία

116. Οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι δεν διέθεταν κανένα αποτελεσματικό μέσο αναφορικά με τις προσφυγές τους σύμφωνα με το Άρθρο 2 για την αναποτελεσματικότητα της έρευνας που διεξήγαγαν οι εγχώριες αρχές. Από την άποψη αυτή εκείνοι προέβαλαν ως επιχείρημα ότι υποβάλλοντας μία έγκληση σύμφωνα με το Άρθρο 46 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και υποβάλλοντας έφεση κατά της πιθανής απόρριψής της ενώπιον του εισαγγελέα Εφετών, αυτά δεν αποτελούσαν αποτελεσματικά μέσα τα οποία θα μπορούσαν να παρέχουν αποκατάσταση σχετικά με παραβίαση του διαδικαστικού σκέλους του Άρθρου 2. Στην πραγματικότητα, υπήρξαν μέρος της διαδικασίας κατά την διάρκεια της οποίας έλαβε χώρα η παραβίαση των δικαιωμάτων τους. Επιπρόσθετα, βασιζόμενοι στην απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Γιοτόβα* (που αναφέρθηκε πιο πάνω) και σε διάφορες άλλες υποθέσεις κατά της Ελλάδας, ισχυρίστηκαν ότι μια αγωγή για αποζημίωση σύμφωνα με το Άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου στον Αστικό Κώδικα δεν θα ήταν ένα αποτελεσματικό μέσο. Από τη μία πλευρά, είχαν ήδη εκφράσει την επιθυμία τους να συμμετέχουν στις διαδικασίες ως πολιτική αγωγή, αποφέροντας ένα αποτέλεσμα παρόμοιο με εκείνο κατά την υποβολή αγωγής για αποζημίωση και από την άλλη πλευρά, μια ανάλογη ενέργεια θα είχε πολύ μικρή προοπτική επιτυχίας.

117. Η Κυβέρνηση κατέθεσε ότι οι προσφεύγοντες είχαν στην διάθεσή τους δύο αποτελεσματικά μέσα τα οποία θα μπορούσαν να είχαν χρησιμοποιηθεί είτε αθροιστικά είτε μεμονωμένα. Πρώτον, οι προσφεύγοντες θα έπρεπε να είχαν υποβάλλει έγκληση σύμφωνα με το Άρθρο 46 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Αυτό θα τους είχε δώσει την ευκαιρία να διατυπώσουν

τα επιχειρήματά τους και εάν η καταγγελία τους είχε απορριφθεί, θα μπορούσαν να είχαν αμφισβητήσει τα πορίσματα του εισαγγελέα υποβάλλοντας έφεση στον εισαγγελέα Εφετών. Κατά την άποψη της Κυβέρνησης, η αποτελεσματικότητα του μέσου αυτού θα είχε αποδειχθεί από το γεγονός ότι ο πρώτος προσφεύγων το είχε χρησιμοποιήσει κατά την διάρκεια της αρχικής έρευνας, ανεξάρτητα από την δυσμενή έκβαση γι' αυτόν. Δεύτερον, η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι προσφεύγοντες έπρεπε να είχαν καταθέσει αίτηση για αποζημίωση σύμφωνα με το Άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα. Από την άποψη αυτή, μνημόνευσαν την απόφαση 1501/2014 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας με την οποία ορίστηκε ότι μία αίτηση για αποζημίωση θα μπορούσε να κατατεθεί ακόμα και όταν η βλάβη υπό συζήτηση είχε προκληθεί από έκδηλο λάθος κρίσης εκ μέρους των δικαστικών οργάνων.

118. Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι στην παρούσα υπόθεση η ουσία της καταγγελίας των προσφευγόντων αφορά την απουσία ενός μέσου σχετικά με την δική τους καταγγελία για την μη-αποτελεσματικότητα της συμπληρωματικής έρευνας που διεξήχθη για τον θάνατο του συγγενή τους. Εν όψει των προτάσεων των μερών από τον προσφεύγοντα στην παρούσα υπόθεση και των λόγων στους οποίους στηρίχθηκε η ύπαρξη παραβίασης του Άρθρου 2 αναφορικά με της διαδικαστική του πλευρά, το Δικαστήριο θεωρεί ότι δεν προκύπτει ξεχωριστό ζήτημα σύμφωνα με το Άρθρο 13 της Σύμβασης (δείτε την υπόθεση *Νάτσοβα και Άλλοι κατά Βουλγαρίας* [GC], αναφέρθηκε ανωτέρω, §§ 120-123, και *Μακαρατζής κατά Ελλάδας* [GC], αρ. 50385/99, §§ 84-86, ΕΔΔΑ 2004-XI).

III. ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 41 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

119. Το Άρθρο 41 της Σύμβασης προβλέπει:

«Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της και εάν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλόμενου

Μέρους δεν επιτρέπει παρά μόνο ατελή εξάλειψη των συνεπειών της παραβίασης αυτής, το Δικαστήριο χορηγεί, εφόσον είναι αναγκαίο, στον παθόντα δίκαιη ικανοποίηση.»

A. Ζημία

120. Οι προσφεύγοντες αξιώνουν 300.000 ευρώ ο καθένας αναφορικά με ηθική βλάβη, ισχυριζόμενοι ότι το ποσό δικαιολογείται από την φύση της παραβίασης και την ευρεία δημοσιότητα της υπόθεσης στα μέσα ενημέρωσης.

121. Η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι η διαπίστωση της παραβίασης της Σύμβασης θα αποτελούσε επαρκή δίκαιη ικανοποίηση και ότι σε κάθε περίπτωση, το ποσό που ζητήθηκε ήταν υπερβολικό λαμβάνοντας υπόψη την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας · ούτε αντιστοιχούσε σε αποζημιώσεις που έκρινε το Δικαστήριο στις αποφάσεις του. Επιπρόσθετα, η δημοσιότητα που προσέλκυσε η υπόθεση δεν συνδέεται με αιτιώδη συνάφεια με την φερόμενη παραβίαση της Σύμβασης και επομένως δεν θα πρέπει να ληφθεί υπόψη για τους σκοπούς της εκτίμησης της αποζημίωσης.

122. Λαμβανομένων υπόψη όλων των περιστάσεων της παρούσας υπόθεσης, το Δικαστήριο αποδέχεται ότι οι προσφεύγοντες έχουν υποστεί ηθική βλάβη η οποία δεν μπορεί να αποζημιωθεί αποκλειστικά από την διαπίστωση της παραβίασης. Κάνοντας την εκτίμησή του σε δίκαιη βάση, το Δικαστήριο αποζημιώνει τους προσφεύγοντες με 50.000 ΕΥΡΩ από κοινού, πλέον οιονδήποτε φόρο που μπορεί να χρεωθεί σε αυτούς.

B. Έξοδα και Δαπάνες

123. Οι προσφεύγοντες αξίωσαν από κοινού το ποσό των 5,772.20 Ευρώ αναφορικά με τα έξοδα και τις δαπάνες που έγιναν ενώπιον του Δικαστηρίου. Συγκεκριμένα, υπολόγισαν τον χρόνο που καταναλώθηκε στην υπόθεση από τον εκπρόσωπό τους σε σαράντα εννέα ώρες εργασίας, σε μία ωριαία τιμή των 95 ευρώ πλέον ΦΠΑ (24%). Σε σχέση με αυτό παρουσίασαν ένα έγγραφο που καθορίζει τις λεπτομέρειες του χρόνου που δαπάνησε ο εκπρόσωπός τους για την προετοιμασία της προσφυγής και των παρατηρήσεων τους ενώπιον του Δικαστηρίου και μία απόδειξη για το ποσό των 1.240 Ευρώ.

Το υπόλοιπο ποσό των 4.532,20 Ευρώ το οποίο δεν είχε ακόμα πληρωθεί, έπρεπε να πληρωθεί από τους προσφεύγοντες βάσει συμβατικής υποχρέωσης αναφορικά με την εκπροσώπηση ενώπιον του Δικαστηρίου και αντίγραφο του συμβολαίου δόθηκε στο Δικαστήριο.

124. Η Κυβέρνηση βρήκε την αξίωση αυτή υπερβολική και ατεκμηρίωτη, ιδιαίτερα λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι καμία εκδίκαση δεν έλαβε χώρα.

125. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, ο προσφεύγων δικαιούται αποζημίωσης για τα έξοδα και τις δαπάνες μόνο στον βαθμό που έχει αποδειχθεί πως αυτά έχουν πραγματικά και αναγκαστικά προκύψει και είναι εύλογα ως προς το ποσό. Στην παρούσα υπόθεση, λαμβανομένων υπόψη των εγγράφων που έχει στην κατοχή του και των ανωτέρω κριτηρίων, το Δικαστήριο κρίνει ότι είναι εύλογο να απονείμει το ποσό των 4.000 Ευρώ για να καλυφθούν τα έξοδα από κάθε αιτία.

Γ. Τόκοι υπερημερίας

126. Το Δικαστήριο κρίνει σκόπιμο να βασιστούν οι τόκοι υπερημερίας στο επιτόκιο οριακού δανεισμού της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, το οποίο να προσανζηθεί κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΟΜΟΦΩΝΑ,

1. *Κηρύσσει* τις καταγγελίες σχετικά με την αρχική προκαταρκτική έρευνα που διεξήχθη το 2005 και 2006 ως απαράδεκτες και το υπόλοιπο της προσφυγής παραδεκτό ·

2. *Συμφωνεί* με την ένσταση της Κυβέρνησης για την μη-εξάντληση των εγχώριων μέσων ως προς την ουσία της καταγγελίας σύμφωνα με το Άρθρο 2 της Σύμβασης και την *απορρίπτει* ·

3. *Θεωρεί* ότι υπήρξε παραβίαση του Άρθρου 2 της Σύμβασης ως προς το διαδικαστικό της σκέλος ·

4. *Θεωρεί* ότι δεν προκύπτει κανένα ξεχωριστό ζήτημα σύμφωνα με το Άρθρο 13 της Σύμβασης ·

5. *Θεωρεί*

(α) ότι το εναγόμενο Κράτος πρέπει να πληρώσει στους προσφεύγοντες

εντός τριών μηνών από την ημερομηνία κατά την οποία η απόφαση θα καταστεί τελική σύμφωνα με το Άρθρο 44 § 2 της Σύμβασης, τα ακόλουθα ποσά:

(i) 50.000 Ευρώ (πενήντα χιλιάδες ευρώ) από κοινού, πλέον κάθε φόρο που μπορεί να χρεωθεί, για ηθική βλάβη ·

(ii) 4.000 Ευρώ (τέσσερις χιλιάδες ευρώ) από κοινού, πλέον κάθε φόρο που μπορεί να χρεωθεί στους προσφεύγοντες, όσον αφορά στα έξοδα και τις δαπάνες ·

(β) ότι από την λήξη των ανωτέρω αναφερόμενων τριών μηνών έως την αποπληρωμή, τα ανωτέρω ποσά θα προσαυξηθούν με απλό επιτόκιο, ίσο προς το επιτόκιο οριακού δανεισμού της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας κατά την διάρκεια της προκαθορισμένης περιόδου, προσαυξανόμενο κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες.

6. Απορρίπτει το υπόλοιπο της αίτησης των προσφευγόντων για δίκαιη ικανοποίηση.

Συντάχθηκε στα Αγγλικά και γνωστοποιήθηκε εγγράφως στις 16 Νοεμβρίου 2017 σύμφωνα με τον Κανονισμό 77 §§ 2 και 3 του Κανονισμού του Δικαστηρίου.

(υπογραφή)

Άμπελ Κάμπος

(Abel Campos)

Γραμματέας

(υπογραφή)

Κριστίνα Παρδάλος

(Kristina Pardalos)

Πρόεδρος

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Ο Παναγιώτης ΤΣΑΛΙΚΙΔΗΣ είναι Έλληνας υπήκοος ο οποίος γεννήθηκε το 1963
2. Η Γεωργία ΤΣΑΛΙΚΙΔΗ είναι Ελληνίδα υπήκοος η οποία γεννήθηκε το 1926
3. Ο Γεώργιος ΤΣΑΛΙΚΙΔΗΣ είναι Έλληνας υπήκοος ο οποίος γεννήθηκε το 1926

Ακριβής μετάφραση από το συνημμένο έγγραφο στα αγγλικά.
Αθήνα, 22 Δεκεμβρίου 2017. Η μεταφράστρια, Ελένη Α.Λιάκουρα